

Diagnóza doby – trauma z vytěsněné spirituality

Kamila Němečková

Abstrakt

Nárůst depresí nahlížím jako důsledek jednostranné orientace západní kultury na rozumový přístup k poznání a na materiální a technologický růst. Zdá se, že na úrovni společnosti trpíme traumatem z vytěsněné spirituality, ke které patří i oblast hodnot a smyslu, a tak žijeme přílišnou orientací na zisk, moc a výkon, a tyto formy pro nás nejsou zdravé. Mnohé velké kultury minulosti věděly, že údělem člověka je cesta ke zralosti a k procítění hlubokého smyslu bytí v řádu, který nás přesahuje. Poznání nesloužilo pro poznání samotné, tak jako je tomu často dnes, ale jeho účelem bylo získání moudrosti.

Řada studií prokazuje, že spirituální prožitky jsou schopné proměnit život pozitivním způsobem. Spirituální praktiky mají pozitivní dopad v kognitivní, emocionální, fyzické, spirituální i sociální oblasti a příznivě modifikují strukturu mozku, zlepšují imunitu a podporují expresi prospěšných genů. Plánovité přezkoušení materialistického paradigmatu, který spiritualitu v oblasti vědy nezkoumá, už zahájila postmaterialistická věda. Nejde o nic menšího než o přehodnocení základních předpokladů, na nichž naše kultura v posledních stoletích stála, a zároveň do této doby nemyslitelné sblížení vědy a spirituality. Začíná se rozvíjet postmaterialistická psychologie, psychiatrie a integrativní medicína, jejichž cílem je oslovení celého člověka (těla, mysli a ducha). Potvrdí-li se platnost těchto předpokladů, je možné, že dojde nejen k znovu-spojení individuální a společenské roviny duševního zdraví se všemi následnými benefity, ale i k významné duchovní obnově společnosti.

V roce 1934 řekl C. G. Jung v rozhovoru: „Psychologický problém dneška je duchovní problém. Dnešní člověk dychtí a lační po bezpečném vztahu s duševními silami uvnitř sebe. Jeho vědomí, které se odvrací od obtíží moderního světa, postrádá vztah s bezpečnými duchovními podmínkami. To způsobuje, že je člověk neurotický, nemocný a vyděšený” (Jung in McGuire & Hull, 2015, s. 33).

Bezmála sto let po tomto rozhovoru jsme prošli pandemickou krizí a zažíváme válku v Evropě. Společnost je vystavována strachu a katastrofickým scénářům, ale ve veřejných médiích nepadne ani slovo o tom, jak se současná situace odráží v nitrech lidí, co se děje v kolektivním nevědomí a jak budovat vnitřní resilienci. Jediné, co se dostává na povrch, a co může být přítomné v rámci diskuzí, je míra utrpení, kterou nám obě nenadálé dějinné události přinášejí. Pandemii jsme řešili zejména z pohledu exponenciální křivky nárůstu nakažených, válku z pohledu vojenských operací a stejně jednostranně přistupujeme i k nastupující energetické a finanční krizi. Analýzu dat jsme schopni dělat jen v tom nejužším záběru, ale už je neumíme dát do interdisciplinárních souvislostí a použít v moudrém vyhodnocení skutečnosti. Chybí nám celostní vidění, uvědomění, že vše vzájemně souvisí a je mnohem více propojené, než jsme si ochotni připustit. A že vše je součástí procesů, které nás přesahují.

Společnost, zdá se, uvízla v narcistním infantilním nastavení, je nevědomá co do potřeb duše, a zažíváme krizi hodnotových systémů. Narcistická sebestřednost (McWilliams,

2011) naší společnosti je patrná v orientaci na výkon, kdy jsme pod palbou stálého kritického hodnocení, v raketově se rozvíjejícím zábavním průmyslu, který v sobě nese aspekt infantilního hraní si, a také v nadvýrobě a nadspotřebě. Rámuje to prostředí všudypřítomné odcizenosti jak obsahové, tak hodnotové. Úplně samozřejmě už bereme plastické operace, protože za stárí se stydíme a přehnaně a zároveň nepokrytě se povrchně zabýváme sami sebou. A protože narcistické nastavení nese i neschopnost dlouhodobých koncepcí a neodpovědnost za své činy, generuje tento přístup pochopitelně bezohlednost k člověku a k přírodě a s tím souvisí i parazitismus na veřejných zdrojích a korupce.

Setkali jsme se s odvrácenou stranou modernistického vývoje industriální společnosti, která následováním idejí pozitivismu a materialismu vyvrcholila ve dvacátém století reduktivním a utilitářským pohledem na svět. Důsledkem je morální chaos, který je podporován médii. Svět je ukazován jako zmatený a proměnlivý a média naplňují strachem celý svět. Základní psychologické a další znalosti a nástroje abychom se dokázali bránit strachu a celospolečenskému negativismu vybudované nemáme. Jsme tlačeni soutěživým a agresivním prostředím a zároveň nemáme vystavěné společenské struktury budující zralost. Nároky kladené současnou dobou jsou neúměrné, ale jak žít život plněji se neučíme.

Historicky jsme prošli velkými změnami. Proces individualizace přinesl uvolňování jedince z jeho tradičních společenských vazeb a posun od rodové identity k uvědomování si vlastního já. Důraz na vlastní potřeby a osobní svobodu vedl také k atomizaci související s osamělostí a rozpadem původních záchytných sítí. V tradičním nastavení bylo bydlení, povolání člověka, partnerské vztahy a volný čas do značné míry určovány původní rodinou. Uvolňování z tradičních vazeb vedlo také k postupné sekularizaci společnosti a kultury a spolu s materialisticky a reduktivně nastavenou moderní vědou jsme byli přeneseni do zcela odlišného světa, než ve kterém žily generace před námi. Desakralizačním procesem, tedy odnáboženštěním, věda postupně převzala roli duchovní moci, a jak už poukázal Zdeněk Neubauer (2007), má pod svou dikcí oblasti, které vždy patřily do religiózní správy náboženství: Tedy výchovu, vzdělání, zdraví a kosmogonii (velký příběh, který jednotlivce zařazuje do dané kultury a vymezuje i hodnotové nastavení).

Jedinec je tedy dnes v mnohem větší míře odkázán sám na sebe, ale mnozí nejsou schopni splnit veškeré nároky a orientovat se v nabízených možnostech a cítí se přetěžováni. Jedná se jak o otázky týkající se zabezpečení základních potřeb a o ekonomickou soběstačnost, tak o psychologickou zralost a duševní resilienci (odolnost). Už na přelomu tisíciletí označili sociologové jako Martin Albrow nebo Ulrich Beck individualizaci za sílící

fenomén, který může být nebezpečný pro rizika, která tento svobodný prostor přináší (Albrow & Beck in Pongs, 2000). Ztráta soudržnosti a stabilních sociálních vazeb, které už nejsou závazné, vedou k enormnímu tlaku na každého jednotlivce, aby vzal život do vlastních rukou, přestože společnost neprošla revizí ontologického¹ východiska a souvisejícího vzdělávání, které by nás na tyto změny připravilo a posílilo kompetence, které pro daný posun potřebujeme.

Tlak, kterému jedinec čelí, potřeby přizpůsobování, optimalizaci a nekonečné požadavky, má dopad na celou osobnost člověka (Koesling & Bozzaro, 2022). Neustálá práce na sebezdokonalování a dosahování více a více, očekávání v pracovních pozicích a naplňování úkolů v dané sociální roli, se z vnějšího tlaku přesouvá do vnitřního, který na sebe člověk klade už sám. A v takto nastavené společnosti je obtížné uniknout. Deprese tedy není v žádném případě jen nemoc, kterou jedinec prostě „má“ nebo „dostane“, ale může být v tomto kontextu vnímána coby výsledek společenského vývoje. Už před pandemií COVID-19, která vedla k nárůstu depresivních poruch a velkou měrou ovlivnila lidi na celém světě, byly v roce 2019 deprese diagnostikovány jako zdravotní postižení na čtvrtém místě u skupiny 10-24letých a na 6 místě u 25-48letých. Studie německých vědců Koeslinga a Bozzara (2022) upozornila i na propojení mezi depresí a chronickou bolestí (jako je opakující se migrény, bolesti zad a další bolesti těla) a vynesla na základě důkazů požadavek, aby chronická bolest byla uznána v globální diagnóze depresivní společnosti. Chronická bolest je tedy spíše symptomem a vedlejším produktem jiné diagnózy než nezávislým lékařským problémem, jak je v současné době stále vnímána.

Důsledky vytěsnění spirituality

Deprese, úzkosti, poruchy agresivity, panické a další ataky ukazují ale také na místo, kde máme v mainstreamovém přístupu slepou skvrnu, ukazují na kolektivní trauma z vytěsnění spirituality.

Už Abraham Maslow poukázal svojí pyramidou potřeb na skutečnost, že tak jako máme fyzické potřeby, máme i potřeby spirituální. K těm patří potřeba naděje, pravdy, svobody, spravedlnosti, etiky, lásky, soucítění, hledání smyslu života, a smysluplnosti života jako takového. A protože jsme bytosti sociální, tak i potřeba vzájemnosti, porozumění a empatie od druhých, potřeba někam patřit a smysl pro komunitu, společně někam směřovat,

¹ Ontologie je vědění o bytí, zabývá se strukturou reality a nejobecnější kategorie, jak se na existenci dívat, získává z dobového poznání přírodních věd.

vzhlížet k něčemu, co nás přesahuje a mít nějaké ideje. Pokud ale spiritualitu jako takovou popřeme, což se nám v období vrcholného materialismu opravdu stalo, a společnost nenabídne dostatečný kanál pro prožívání a sycení potřeb naší duchovní stránky, pak jsme stíženi pocity prázdnoty a trýznivé bezsmyslnosti. Na existenci těchto stavů najdeme odkazy v psychologii např. u Viktora Frankla (2006) a jeho logoterapii. Psychoanalytička McWilliams (2011) popisuje typ lidí, kteří začali chodit do terapií už od 60-tých let minulého století s pocity ztráty smyslu, hodnotové zmatenosti a prázdnoty. Do terapie přišli právě proto, aby našli v životě nějaký smysl. Nevědí, kdo jsou, jaké mají hodnoty, čím se udržuje jejich sebeúcta a na čem opravdu záleží. Můžeme mluvit o transgeneračním traumatu. Vytěsnění spirituality je tu už několik generací, a proto je obtížně dohlédnutelné a samozřejmě v materialistické kultuře i těžko běžnými psychologickými prostředky léčitelné. Z psychologie traumatu víme, že děti traumatizovaných rodičů, kteří byli ve svém vývoji nějakým způsobem omezeni, často vyrostou také s narušením a zmatením identity a s podivnými nejasnými pocity prázdnoty (Wirtz, 2004, 93). Jak bylo studováno v transgeneračním přenosu traumatu u rodin přeživších holokaust a stejně tak např. v incestní tematice.

Jsme svědky alarmující hladiny úzkosti a rozšířeného pocitu opuštěnosti. Lidé se cítí oddělení jeden od druhého. Sass (in McWilliams, 2011, s. 212) popisuje postoje odcizení jedince od vnímavosti ke skupině a společenství, které se odrážejí v dekonstruktivních perspektivách umění, literatury a vědy (tedy nadměrné reflektivnosti, odstupu a racionálnosti) jako schizoidní a schizofrenní. Podle něj tyto postoje z pohledu psychoterapie vlastně zešlely.

S vyvstalou krizí a s rozpadem velkých náboženských a v určité míře i filozofických narativů v postmoderní době, jejichž funkcí byla stabilizace systému a pocit zakotvení jedince ve své kultuře, se ukazují slabiny našeho vzdělávání, slabiny materialistického paradigmatu, který stále tvoří náš celospolečenský mentální rámec a slabiny vládních elit, které jsou tímto rámcem generované. Zapomněli jsme se dívat na náš život a na naši kulturu jako na příběh, který má smysl. Když se zaměříme na vzdělávací systém, na politiku a na média, nejsou apriori nastavená na cestu k moudrosti a lásce. Vytěsnili jsme oblast spirituality, aby se nám vrátila zpoza vědomého pohledu v nekultivovaných, kryptoreligiózních, formách. Vnitřní růst, který byl zdiskreditován, byl nahrazen vnějším ekonomickým růstem bez hranic, patologickým spotřebováváním a zbožštěním moci a peněz. Přestože se začíná ozývat kritika tohoto destruktivního konceptu a probíhají velké diskuze o udržitelnosti, nerůstu a nezbytné proměně pojetí hospodářského růstu, který je závislý na rostoucím využívání přírodních

zdrojů země, stále jsme pod jeho vlivem. Žijeme ve společnosti konzumu, touhy po pohodlí, máme velký výběr spotřebního zboží, potravin, pokrmů, knih a obecně informací, zesílila touha po požitku. Vytěsnění spirituality na úrovni většinové společnosti a celkové zrychlení spojené s rozvojem informačních technologií s sebou nesou i zploštění hodnotového rámce společnosti.

Způsob, jakým společnost přistupuje k hodnotám, smyslu, utrpení, smrti a vnitřnímu zrání je do značné míry závislý na ontologickém rámci, na němž je daná kultura postavená, a tedy i na přístupu k duchovní stránce člověka. Přestali jsme začleňovat utrpení a smrt jako přirozenou součást života do našich koncepcí. Současná kultura se nám snaží namluvit, že bychom měli být stále rozesmátí, šťastní a konzumující, a kdo má nějaký problém, zažívá stavy úzkostí a nepohody, kdo prochází nějakou těžkou životní fází, kdo se někdy potýká i se zvládnutím běžného fungování, je nahlížen jako nedostatečný a neschopný být "normální". Ze všech reklam na nás shlíží rozesmáté spokojené tváře, a tak se mnoho z nás snaží předkládat na sociálních sítích pouze tuto stránku života. Veškeré utrpení je nahlíženo jako cosi špatného a nemocného, co je potřeba rychle spravit, hodit za hlavu nebo zamedikovat léky a nijak víc se tím nezabývat. Hlavně rychle, velí naše instantní doba. Tím nás ale vede do promarněného života.

Psychologie hovoří o tabuizaci utrpení (Logan, 2000). Bolest, krize, nemoci, zkoušky, prohry, zápasy a utrpení s tím spojené, provázejí život každého, avšak my jsme potlačili uvědomění, že jsou nevyhnutelnou, a dokonce cennou součástí života a mají ústřední význam pro vývoj osobnosti. Souvisí s vnitřním růstem a při úspěšném zvládnutí učí člověka propouštět a přestavět nefunkční vzorce a strategie, dát prostor neuchopeným potenciálům a schopnostem, a vedou člověka k novým životním kompetencím. Jsou možností k rozšíření vědomého postoje k životu a učí zejména pokoře, přijetí a soucitu. My jsme ale přišli o řadu mechanismů, které nám umožňovaly se smysluplně vyrovnat s utrpením. A tak se stává, že přeskakujeme truchlení a usebrání, nemáme pro ně prostory, ani s nimi nepočítáme. Já osobně si například pamatuji, že když v minulosti zemřel člověk, pozůstali se sešli u jeho lůžka, probděli noc a společně truchlili. Projevovali bolest, zoufalství, vztek, smutek a žal. Společně plakali, nosili nějakou dobu černé oblečení nebo černou pásku na rukávu. V partnerských vztazích se držel rok smutku. Jako selhání se vnímalo, když někdo, kdo pohřbil ženu, měl vzápětí jinou. Lidé měli dostatek času se vyrovnat se ztrátou. Dnes jsme smrt vytěsnili do nemocnic a hospiců a značná část společnosti řeší úzkosti a deprese narůstajícím počtem antidepressiv a nevnímá je jako signály duše a těla, které tlačí na vnitřní vývoj.

Postupný proces obnovy spirituality ve společnosti

V opozici k těmto aspektům celospolečenské situace vnímám, že se objevuje zvýšený důraz na psychologii a rozšíření psychoterapeutických systémů, které reagují na léčbu depresivních poruch. A současně jsme už od minulého století svědky postupného a zprvu nečekaného návratu vytěsněné spirituality. Už v předminulém ale zejména minulém století začalo náboženství ztrácet svůj význam ve společnosti a teorie sekularizace (odnáboženštění) vycházela z předpokladu blížícího se zániku náboženské víry. Sociologové Auguste Comte, Max Weber, Emile Durkheim, filozof Karel Marx, psycholog Sigmund Freud a další osobnosti moderní vědy, považovali víc než půl století náboženské systémy za výraz nedokonalého poznání přírodních a sociálních zákonů a jako kompenzaci z frustrací světa. Panoval předpoklad, že náboženství i s jeho integrační funkcí ve společnosti, bude nahrazeno jiným vyšším uspořádáním, které by mělo pramenit zejména z vědy a ideálů humanity.

Posun k novému myšlení zaznamenáváme od 60. a 70. let minulého století.

Sociologové jako Peter L. Berger, Thomas Luckmann či Rodney Stark přehodnocují původní teorii a konstatují, že sekularizací západu se vytvořila kultura, která je do značné míry nezávislá na tradičním náboženství, proběhlo znatelné odcírkevnění, avšak duchovní obsahy se ze společnosti nevytratily, ať už to zdůvodňují přirozenou náboženskou změnou nebo konstantními lidskými tužbami. V českém prostředí na tuto skutečnost poukazuje řada autorů, např. sociologové Zdeněk Nešpor, Dušan Lužný, v religionistice Tomáš Halík, Ivan Štampach a v psychologii náboženství jako jeden z prvních Pavel Říčan (např. kniha Psychologie náboženství a spirituality Pavla Říčana, 2007). V duchu nového rodícího se paradigmatu můžeme dodat, že jsme svědky historicky pozoruhodné události. Mimo přetrvávající nebo oživené náboženské formy se vynořuje spiritualita, které není spojená s náboženskými institucemi. S velkým zjednodušením zaznamenáváme její vliv na společnost ve dvou podobách.

V první formě, která je zároveň reprezentována odbornou rovinou vládnoucího monistického materialistického přístupu, proniká spiritualita (do té doby řešená spirituální teologií) do hlavního proudu psychologie.

V druhé, rozvíjející se jako alternativní spiritualita, dnes bývá také studována jako nenáboženská spiritualita, dochází k přesahu materialistického paradigmatu. Zpočátku byla založena zejména na osobním prožitku spirituálních jevů, které nebylo možné vysvětlit vládnoucím materialistickým paradigmatem, a tato forma má proto dodnes silnou „lidovou“

základnu. Má také svoji odbornou stránku, která byla dlouho rozvíjena mimo hlavní proud vědy, (jako např. transpersonální psychologie nebo výzkumy v parapsychologii) a dnes se aktuálně dostává do odborného diskurzu zejména ve formě nově založené postmaterialistické vědy.

První forma: spiritualita a psychologie

Původními badateli, kteří obnovili diskurz o spiritualitě na akademické půdě a vypracovali modely integrace psychologie a spirituality byli William James, Carl Gustav Jung a Roberto Assagioli. První odborné pracoviště, které se od osmdesátých let spiritualitou začalo zabývat byla Americká psychologická asociace a v roce 2011 došlo k přejmenování 36. divize psychologie na Společnost pro psychologii náboženství a spirituality (Society for the Psychology of Religion and Spirituality, 2009). Centra pro náboženství a spiritualitu má dnes i řada univerzit, často i v souvislosti s integrálním pojetím zdraví.

V psychologii se sice v současnosti už ustupuje od tvrdě reduktivního antimetafyzického přístupu a sílí trend vnímat člověka jako bio-psycho-socio-spirituální bytost (zasloužil se o to zejména empirický výzkum, který prokázal důležitost spirituality na zdraví a pohodu (Hay & Socha, 2005; Moberg 2012; Vieten et al. 2013), ale stále převládá psychologizující model, ve kterém se duchovní přesah vnímá ve vztahu k čemukoliv, co je pro daného jedince osobně posvátné, a je mu smyslem. Spiritualita je definována klíčovými prvky jako je smysl, posvátno, hodnoty, účel, přesvědčení, vztah k druhému, transcendence k tvorbě, nebo transcendence k vyšší moci, vliv na zdraví a pohodu a řadou dalších (Němečková, 2015). Ve spirituálně nábožensky orientovaných studiích je zohledněn přesah k vyšší moci v kontextu daného náboženství. Spiritualita bývá pojímána i jako aspekt lidské rozmanitosti, kdy bývá řazena k faktorům, jako je rasa, etnická příslušnost, sexuální orientace, socioekonomický status, postižení, pohlaví a věk tak, jak ji např. definuje studie Cassandry Vieten a kol. (2013). Tito psychologové uvádějí pochopení, že klienti mohou mít zkušenosti, které jsou v souladu s jejich spiritualitou nebo náboženstvím, a že může být obtížné je odlišit od psychopatologických symptomů. Připouštějí, že i když některé náboženské nebo duchovní problémy mohou odrážet problémy duševního zdraví, tak různé náboženské a duchovní zkušenosti mohou být prospěšné. Uvádějí, že zaznamenáváme posun oproti dřívější praxi, kdy měly psychologické teorie a diagnostické klasifikační systémy tendenci buď ignorovat nebo patologizovat intenzivní náboženské a duchovní zážitky a mystický zážitek byl popsán jako symptom regrese ega, hraniční psychózy, psychotické epizody anebo dysfunkce

temporálního laloku a kdy např. Freud (in Vieten et al., 2013) redukoval „oceánskou zkušenost“ mystiků na regresivní návrat k „bezmeznému narcismu“ a angažovanost v náboženské oblasti za „infantilní“.

V hlavním proudu psychologie se ale ve vývoji osobnosti téměř nesetkáme s uznáním vertikální roviny spirituality, tedy s její vnitřní stupňovitostí. Například sebeaktualizace vnímaná u Carla R. Rogerse (Drapela, 1997) jako základní tendence osobnosti je pouze v horizontální rovině a zabývá se zejména otevřeností v prožitcích a naplnění v interpersonálních vztazích. Duševní zdraví je podle něj pojetí „já“, které umožňuje asimilovat veškeré smyslové a fyziologické prožitky organismu.

Posun k duchovnějším vnímání a téma moudrosti a smyslu zmiňuje například Joan Erikson (Erikson & Erikson, 1999), která po smrti manžela Erika Eriksona přidala k osmi stadiím vývoje osobnosti deváté stadium – gerotranscendenci, spočívající v překonání vázanosti na materiální svět a usazení se ve stavu klidu a hluboké moudrosti. Viktor Frankl přichází se svou vůlí ke smyslu, kterou váže k noologické dimenzi člověka, tedy oblasti, kterou můžeme nazvat duchovní. Smysluplné lidské dílo je dílo, které je zacílené za hranice „já“. Podstata lidské bytosti je v sebetranscendenci. Frankl zmiňuje člověka jako uzavřený systém biologických a psychologických reakcí, ale také jako otevřeného „světu“, kdy vychází ze sebe sama (Frankl, 2006, s. 103). Logoterapie nahlíží utrpení, vinu a smrt jako něco, co dává příležitost pro nejhlubší růst. A nejpodstatnější je postoj, který k těmto aspektům zaujmeme.

V posledních letech zaznamenáváme výrazný nárůst studií a výzkumů týkajících se spirituality a prokázání hluboce léčivého potenciálu a vlivu na člověka a jeho psychické a fyzické zdraví, zmiňujme zde jen některé jako příklad rozsahu prospěšnosti spirituality.

Skupina amerických psychologů (Vieten et al., 2013) začala propojovat spiritualitu s psychoterapií a shrnula výzkum, který ustanovil soubor spirituálních a náboženských kompetencí (postojů, znalostí a dovedností), které by podle jejich názoru měli prokázat všichni psychologové, aby mohli poskytovat praktická doporučení pro dotazování se na náboženství a spiritualitu. Argumentují, že náboženství a spiritualita byly empiricky spojeny s řadou výsledků v oblasti psychologického zdraví a pohody a existují důkazy, že by klienti preferovali, aby se jejich spiritualita a náboženství řešila v psychoterapii. Jejich podrobný souhrn mnoha výzkumů řady badatelů zahrnuje oblasti, ve kterých jsou spirituální a náboženské kompetence důležité: v psychologickém fungování většiny adolescentů a dospělých, kde přispívají k rozvoji jejich identity a světonázoru. Vyhýbání se rizikovým

scénářům a schopnost vyrovnat se s obtížemi. Poskytují smysl a podporu v dobách stresu a přispívají k jeho úspěšnému zvládnutí. Více než 80 % těžce duševně nemocných pacientů uvádí, že k řešení situace používají náboženství a spiritualita je již dlouho uznávána jako klíčová složka zotavení se z poruch užívání návykových látek. Spiritualita je také spojena se zvýšeným pocitem smyslu, účelu, odolnosti, spokojenosti a štěstí. Rozsáhlá řada empirických důkazů také prokázala příznivé vztahy mezi různými dimenzemi spirituálních a náboženských kompetencí a psychologickým zdravím. Navíc intervence, které mají kořeny v duchovních tradicích, se stále častěji používají k léčbě deprese a úzkosti, stejně jako ke zlepšení psychické pohody. Například psychoterapie založené na všímavosti prokázaly účinnost pro zlepšení symptomů úzkosti a nálady.

V roce 2018 předložila skupina amerických psychologů manuál první spirituálně orientované terapie kognitivního zpracování k léčbě posttraumatické stresové poruchy (PTSD), která se zaměřuje na morální zranění (MI). Autoři argumentovali, že do té doby neexistovala žádná empiricky založená individuální léčba PTSD a MI, která by explicitně využívala pacientovy duchovní zdroje, a to navzdory důkazům, že duchovní přesvědčení/aktivity předpovídají rychlejší zotavení z PTSD. Vytvořili 5 náboženských verzí podle vyznání a jednu obecně spirituální (Pearce et al., 2018).

Studie u 529 dětí z jedenácti národů, které byly opuštěny svými pečujícími osobami prokázala, že spiritualita byla významně spojena s vyšší životní spokojeností, lepším duševním a fyzickým zdravím a větší odolností, a to i při zohlednění současného věku, pohlaví, věku při odloučení, skóre indexu lidského rozvoje a nepřízně v dětství (Howard et al., 2023).

Shrnutí výzkumů, které zkoumaly použití programů založených na spiritualitě v pracovním prostředí prokázaly řadu výhod pro zaměstnance i organizace od zlepšení spokojenosti s prací a vnitřní motivací, smysl pro komunitu, etické chování a lepší duševní zdraví a pohodu až k organizačnímu sebevědomí a prosperitě společnosti. Programy mohou snížit syndrom vyhoření, úzkosti, deprese a stres související s prací a zlepšit řízení vlastní kariéry a etické chování. Mohou být nápomocny při řešení nepřízně osudu a problémů na pracovišti, jsou funkční v pomáhajících profesích a v paliativní péči. Duchovní dovednosti mohou být speciálními nástroji pro zdravotnické pracovníky během mimořádných událostí, jako je covidová pandemie a budoucí výzvy, které představuje změna klimatu a globální katastrofy (Chirico et al., 2023).

Velký počet studií s pozitivním dopadem spirituality na jedince a společnost, který byl zveřejněn v posledních letech, poukazuje na rostoucí respekt k této oblasti a na trend nahlížet spirituální zkušenosti jako na přirozenou součást lidského bytí ve světě. Výše zmíněná obsáhlá studie Cassandry Vieten a kolektivu, kterou můžeme pojmout jako vyjadřující jeden z vládnoucích proudů v současné psychologii, se ohledně spirituálních zážitků odkazuje na Abrahama Maslowa, který popsal mystickou zkušenost jako aspekt každodenního psychologického fungování. Autoři uvádějí studii, která ukázala, že lidé, kteří hlásili mystické zážitky, dosáhli nižšího skóre na psychopatologických škálách a vyššího hodnocení psychické pohody než kontrolní subjekty.

Druhá forma: nenáboženská spiritualita

Jednou formou zpětného průniku spirituality do společnosti je tedy zvýšený zájem psychologie o toto téma. Druhým způsobem je objevení se nenáboženské spirituality, která bývá označována za alternativní, a kterou můžeme nahlédnout právě jako druhou podobu projevu spirituality mimo náboženské instituce. Její kořeny můžeme vysledovat s řadou dalších aspektů mimo jiné i v hnutí New age (vymezení a historie tohoto typu spirituality bude pojednána v další části textu). Klíčové je, že v této podobě se výjimečně a paranormální spirituální prožitky přirozeně prožívají nejen jako součást lidské zkušenosti, ale transcendentní rozměr spirituality se stává samotným jádrem bytí. Od osmdesátých let zaznamenáváme stále rostoucí boom související s tématy osobnostního rozvoje, který byl akcelerován rozvojem sociálních sítí, vzrůstá zájem o prožitkové formy spirituality, formy související s tělesností, holistickým pohledem na zdraví a život a dalšími tématy. Právě pro jiný než materialistický ideový rámec nebyla tato podoba spirituality dlouhodobě důkladně studována.

Tato specifická dějinná situace tak pochopitelně není pro jednotlivce bez nebezpečí, a to zejména z důvodu, že se oblast nenáboženské spirituality rozvíjí živelně a v jejích intencích najdeme mnoho jejích různorodých projevů. V postmoderní době si mnoho lidí skládá svou osobní a zcela jedinečnou duchovní mozaiku a není jednoduché umět rozlišovat a zorientovat se v současném supermarketu spirituality. Najdeme zde jak kvalitní formy, kde nechybí otevřené kritické myšlení, tak řadu extrémních nebo pokleslých forem. Vzestup nenáboženské spirituality s sebou nese skutečnost, že téměř každý se ocitá v situaci osobního rozhodnutí. Situaci, která byla v minulosti spíše osudem heretiků. Obecná rozsáhlejší vzdělanost v působnosti religionistiky je v západní společnosti na nízké úrovni a probuzená spiritualita

může mít tendence sklouzávat k fundamentalismům a jediným pravdám, a také k zastřenému egoismu, individualizované a narcistické spiritualitě souznící se specifickou hodnotovou strukturou současné doby (Němečková, 2016). Otevírá se tedy velmi obšírná oblast pro budoucí studium spirituality, které by mělo vnést do této oblasti tolik potřebný přehled.

Spiritualita a spiritualita? Sřet ontologických východisek

Výzkumy a nárůst zájmu o oblast spirituality prokazují potenciálně hluboce léčivý aspekt pro jedince i společnost. Tak proč ho nevyužíváme ve větší míře? A proč se stále ještě setkáváme v odborném přístupu sociologů a dalších humanitně orientovaných vědců s postojem, který posuny ve studiu spirituality nedostatečně reflektuje? Odpověď se objeví, když si uvědomíme, že ve společnosti na sebe naráží dva zcela odlišné ontologické rámce v pojetí spirituality – materialistický a postmaterialistický. Ten první přitom jako by ztrácel ze zřetele, že jsme jako lidstvo zdaleka nedošli na konec našeho poznání, a že i skutečnosti, které se nám mohou jevit „jednou provždy uzavřené“ (například možnost mimosmyslového vnímání), ve skutečnosti zřejmě skrývají další oblasti k bádání.

V hlavním proudu psychologie není ontologický status spirituality řešený. Studie se vyhýbají otázkám, zda je spiritualita produkt neuronálních procesů, zda tedy může být vysvětlena jen jako produkt biologie, učení, socializace, nebo psychické dynamiky nebo má nějaký přesah odkazující k transpersonální dimenzi bytí. Douglas A. MacDonald (2009) si jako jeden z prvních tuto otázku položil a kritizoval, že tento problém nebyl dostatečně řešen v současných vědeckých přístupech ke spiritualitě. Podivil se, že byl dokonce ignorován i význačnými badateli, jako např. Kennethem Pargamentem (viz Pargament et al. 2005) rozvíjejícím funkční studia spirituality, namísto přístupů zaměřených na testování pravdivosti tvrzení o možnosti existence jiné reality, vyšší moci nebo inteligence.

Ontologický status spirituality začíná v posledních letech řešit postmaterialistická věda a vznikající postmaterialistická psychologie (Beuregard 2019, Beuregard et al. 2018, Lake 2018, Wahbeh et al. 2022). Orientace na subjektivitu otevírá klíčové téma vědomí, tázání se po původu a charakteru vědomí a řešení psychofyzického problému, tedy dříve vztahu mysli a těla a dnes (zejména v neurovědách) mozku a vědomí. Povaha vědomí je dosud nevyřešený problém, dodnes nevíme, kde vzniká subjektivní zkušenost vědomí. Předpokladem materialisticky orientované vědy je, že vědomí vyvstává výhradně z interakcí mezi neurony v mozku, avšak tato fyzikalistická teorie vědomí nebyla nikdy prokázána. David Chalmers

(1995) zavedl ve vědě termín „obtížný problém“, který vystihuje těžkosti objasnit subjektivitu stávajícími modely vědomí.

V oblasti všech studií o spiritualitě je zcela zřejmé, že osobní prožitkový rozměr je sjednocujícím prvkem současných různorodých definic, vymezení a přístupů ke spiritualitě. Spirituální prožitky, jak uvádí nejen Maslow (2014), ale i další (Beuregard 2019, Facco et al. 2020, Lake 2022, Wahbeh et al. 2022), i to i ty, které nazýváme výjimečné a paranormální zážitky (např. zkušenost blízkosti smrti, telepatie, předvídání, aj.), se ukazují jako běžnější, než bychom očekávali, a tvoří důležitou součást normální struktury vědomé zkušenosti. Pojmy výjimečné a paranormální, však, jak zdůrazňují, odráží pouze nesoulad mezi široce sdílenými lidskými zkušenostmi a způsoby, jak vědět o sobě, lidech a světě, které přesahují konvence a omezení současné vědy. Současná věda a psychiatrie označuje tyto jevy jako anomální a nenabízí adekvátní rámec, který je může vysvětlit. Vědci postmaterialistického paradigmatu uvádí, že vládnoucí monistický materialistický postoj mainstreamové neurovědy a mechanisticko-redukcionistický přístup se zrodily pouze pro zkoumání fyzické reality a samy o sobě nejsou vhodné k úplnému pochopení světa subjektivitu (Beuregard 2019, Beuregard et al. 2018, Facco et al., 2020, Lake 2022, Wahbeh et al. 2022).

Výsledkem je, že některé změněné stavy vědomí (ASC) jako vize, proroctví a předtuchy byly ve starověku normální, a dokonce vítané skutečnosti, zatímco s metafyzickým postojem ovládaným monistickým materialismem jsou považovány za podivné, dysfunkční nebo dokonce psychiatrické symptomy. Studie z roku 2020 (Facco et.al) s odkazem na řady výzkumů zahrnuje už celkový popis a přehodnocení pohledu na ASC, které generují neobyčejné mentální projevy (NOME) a začleňuje i spirituální prožitky. Tyto fenomény, jak podotýkají, mají prvořadý význam pro pochopení fyziologie mysli a podstaty Já. Duchovní růst stejně jako každý jiný růst je stupňovitý. Změněné stavy vědomí se jeví jako důležité v rozvoji vyšších etap vědomí. Slouží k dosažení celosti, např. v Jungem pojaté individuaci, nebo pokud se odkážeme na mystické zkušenosti, jsou nedílnou součástí mystiky zmiňovaného sjednocení se s tvůrčím principem, ať už jím je cokoliv. S ASC se setkáváme historicky napříč časem jak ve východní, tak i v západní kultuře (Facco et.al, 2020).

Ze studií ASC a spirituality vyplývá, že lidská mysl je schopna dvojího způsobu poznání a získávání informací o světě a povaze vesmíru (Adžaja 2000, Frecska, 2010, Grof, 2007, James 1930, Skolimowski 2001). První režim vědomí je naše běžné, každodenní vnímání propojené s racionálním úsudkem, je logické, lokální, jeho úkolem je fragmentace (rozdělení na části), rozlišení, analýza a klasifikace. Druhý režim vědomí je vícestavový,

intuitivní, poetický, spirituální a nelokální, uchopující realitu vcelku a umožňující transcendentní přímé zažití skutečnosti. Oba způsoby poznávání jsou komplementární, jeden od druhého nemůže být oddělen (Němečková, 2016). Antropologické výzkumy poukazují na skutečnost, že většina lidských společností propojuje informace a zkušeností přes *polyfázové* vědomí (tedy vědomí propojující oba výše uvedené mody) ať už zástupcem skupiny nebo všemi příslušníky (Laughlin et al. 2011).

Kritika vládnoucí materialistické perspektivy poukazuje na to, že tento přístup a priori odmítá vše, co vypadá „nehmotné“ a/nebo má příchut' transcendence (Facco et.al, 2020). Jevy, které byly nahlíženy jako anomálie, nebyly dlouho vůbec uznávány jako témata možného výzkumu, jak zmiňují ve svých studiích postmaterialisticky orientovaní vědci (Beauregard et al, 2018; Cardeña 2014; Lake 2022; Wahbeh a kol. 2022). Teprve v současné době začínají být nově vznikající postmaterialistickou vědou podrobněji zkoumány (viz níže) a objevují se první nefyzikalistické modely vědomí, které rozšiřují pohled na realitu a mohou přispět k vyřešení stávajícího problému (Beuregard 2019, Beuregard et al. 2018, Lake 2018, Wahbeh et al. 2022).

Vzniklá situace střetávání dvou ontologických východisek generuje velké množství navazujících problémů, odporů a nepochopení. Příkladem je medializovaný sociologický výzkum, který implicitně vychází z materialistického paradigmatu a sleduje (mimo jiné) patologické projevy alternativní spirituality. Avšak zároveň se nereflektovaně stává součástí samotného ontologického diskurzu. Výzkum: *Společnost nedůvěry: konspirace a dezinformace v české společnosti* (Pika et al. 2023a) pro zpravodajský web Českého rozhlasu iROZHLAS.cz, byl veřejnosti představen v červnu 2023. Zpracovali ho sociologové a další odborníci z Národního institutu SYRI sdružujícího vědce z Univerzity Karlovy, Masarykovy univerzity a Akademie věd. Výzkum se zaměřil na téma konspirací a dezinformací (výzkumná zpráva bude publikována v srpnu 2023 pozn. autorky). Do dvaceti konspiračních narativů byly zahrnuty i témata týkající se oblasti spirituality. David Voas a Charlotte Wardová (2011) objevili před deseti lety průnik konspiračních teorií s různými druhy spirituálních New Age elementů a označili tento jev jako konspirationalitu.

Konspirationalita bezesporu zachytává problematickou oblast alternativní spirituality. Zaměřila bych se zde ale na samotné východisko, kdy je v komentáři k výzkumu, jako správný a pravdivý prezentován, ať už vyjádřeně nebo implicitně, materialistický přístup. Vědci zkoumající konspirační narativy a dezinformace předložili dvě za mě problematické otázky: „Věřím, že mezi všemi věcmi na světě existuje propojení, které není viditelné, ale

cítím ho.“ - Hypotéza, že jsme skutečně nefyzickým způsobem propojeni jeden s druhým, je jednou z hlavních premis postmaterialistického východiska, a řada výzkumů toto propojení naznačuje (Beauregard et al. 2018; Beauregard et al. 2022). A druhý narativ „Bylo vědecky prokázáno, že někteří lidé mají mimosmyslové schopnosti, například telepatii nebo předvídání“. Domnívám se, skutečnost, že šedesát procent lidí rozhodně nebo spíše souhlasí vypovídá o mnohem složitějším fenoménu, než jak tento narativ komentovala religionistka Zuzana Marie Kostíková:

Větší část podobné věci sdílí, protože jim to připadá zajímavé, vtipné, hloupé nebo že tam existují aspekty, které něco říkají o našem světě. Z podobného důvodu se koukáme na katastrofické filmy. Víme, že se to nestalo, ale zároveň to nějak lechtá naši představivost. Ono často zmiňované „není to pravda, ale mohla by být. Většina lidí tomu ale opravdu nevěří (Pika et al., 2023b).

Telepatie nebo předvídání jsou už dlouhá léta studovány mimo mainstreamovou vědu. Přestože je samozřejmě zapotřebí mnoho dalších výzkumů, tak dvě současné shrnující studie těchto jevů prokazují, že metaanalýzy telepatie a předvídání měly významně vyšší celkovou míru úspěšnosti, než je očekávaná náhodou (Beuregard et al. 2018, Wahbeh et al. 2022).

V kontextu zmíněných výzkumů a dlouhodobě zaznamenávané sdílené obecně lidské zkušenosti se podobné výroky výzkumníků jeví jako nešťastné. Z průzkumu plyne (Pika, 2023), že u spirituálních lidí hraje velkou roli, jestli se nakonec přikloní ke konspiracím, nedůvěra v systém. Sami vědci zmiňují, že zatím neví, z čeho tato nedůvěra plyne, a že na to neexistuje žádná jednoznačná odpověď. Co když je ale jedním z důvodů nedůvěry v systém a pocitu ostrakizace skutečnost, že jakoby chyběla vůle a/nebo dostatečná otevřenost v mainstreamové vědě sledovat posuny, které se odehrávají na poli souvisejícím s legitimitou ontologického statusu alternativní spirituality?

Je tedy dnes klíčové nahlédnout, že naše edukativní koncepce vědy na skutečnost, že poznání se vždy váže k určitému rámci, nijak neupozorňují a dosažené znalosti jsou tak často zaměňovány s pravdou o realitě. Nejsme dostatečně vedeni si uvědomovat, že předpoklady, ze kterých vycházíme, jsou pouze mapy, a že mohou přehlížet celé velké oblasti a nástroje našeho možného poznávání. A stejně jako mapa je pouhým (byť užitečným) obrazem reality a nikoliv realitou samou, tak i naše rámce poznání jsou jakýmsi oknem, skrze které se na realitu díváme a nikoliv nutně realitou samou. A tak se stalo, že jsme v našem vývoji upřednostnili

vývoj reprezentovaný určitým druhem vědomí a zapomněli jsme používat druhy vnímání, které jsou citlivé k tajemství a nekonečně složité komplexnosti života. Kultivovali jsme intelekt, ale naprosto jsme rezignovali na kultivaci mysli. Jednoduše řečeno máme problém se v současném intelektuálním a hodnotovém zmatku zorientovat. Abychom se mohli v tom, co prožíváme, vyznat, a nebyli vydáni pocitům bezmoci a strachu, abychom dění kolem nás mohli dát smysl, potřebujeme rámce, do kterých můžeme celý proces zasadit. Antropologie, psychologie, dějiny náboženství či teorie vědy odkrývají určité zákonitosti, pomocí kterých se na probíhající procesy můžeme podívat. Tyto mapy nám velmi pomáhají, ať už jsou alegorické a přenesené, přesnější či méně přesné.

Termín mapa, je používán v tomto kontextu jako metafora namísto přístupu, konceptu, způsobu myšlení nebo epistemologického či metodologického stanoviska, právě pro jeho významy, které v sobě doslovný pojem mapy nese. Jednak akcentuje skutečnost, že způsob, jakým se vztahujeme k realitě je jen jeden z mnoha možných historicky podmíněných modelů. Dále evokuje odstup a umožňuje vnímat, že pohled, který dostáváme nebo nabízíme, není dokonalým obrazem reality, ale že poskytuje důležité zevšeobecnění. Implikuje také možnost, že se můžeme podle mapy řídit a někam dojít a v neposlední řadě umožňuje i použití tematických map např. jednotlivých vědeckých oborů, kterými můžeme nahlédnout realitu z mnoha různých perspektiv a samotné mapy pak můžeme klást na sebe a vyvozovat další důležité závěry.

Proměna celospolečenského paradigmatu

Zdá se, že problém spirituality, její definice, role ve společnosti, potíže vznikající z toho, že je břemeno rozvoje této oblasti života (zatím) téměř zcela ponecháno výhradně na ramenu jednotlivce a rizika, která vyplývají z jejího živelného „bujení“ mimo sdílené rámce společenského dění – to vše nás volá k revizi stávajících map poznání tak, abychom mohli spiritualitu opětovně začlenit do sdílené zkušenosti se všemi benefity, které to může přinést.

Mapu, kterou můžeme nabídnout pro porozumění současnému dění je probíhající proměna celospolečenského paradigmatu. Už v roce 1936 vydává Edmund Husserl (1996) své stěžejní dílo o krizi evropských věd, ve které shrnuje odcizení vědy od každodenního světa, ke kterému došlo na přelomu 19. – 20. století a v 1. polovině 20. století, ale které má svůj počátek už v 17. století v Galileovské vědě. Husserl konstatuje kritický stav evropského duchovního života. Orientací na novověký objektivismus, který se stává vůdčím

myšlenkovým proudem, došlo ke změně v pojmání světa. Tato technizace a orientace na pouhá fakta zasáhla i další oblasti života člověka, politiku, kulturu a sociální sféru.

Krizí západní kultury v sociokulturní oblasti se ve čtyřicátých letech zabýval sociolog Pitrim Sorokin (1948). Odhalil, že krize, která přišla se světovými válkami, není pouhým konfliktem mezi demokracií a totalitarismem, nebo běžnou svízelnou situací, která přichází pravidelně v každém století několikrát, ale zásadní krizí, jež postihla celou západní kulturu a společnost ve všech oblastech. Je to krize celého způsobu života, jednání a myšlení a postihuje nejen sféru ekonomickou a politickou, ale i sféru umění, vědy, náboženství, práva, etiky, mravů, rodinných a partnerských vztahů.

Sorokin předložil teorii, ve které se dějiny lidského pokroku odehrávají prostřednictvím tří historicky se střídajících forem sociokulturních systémů, které se projevují ve všech oblastech společnosti: ideačního, idealistického a senzitivního. Hlavní premisa ideační formy spočívá v pojetí, že jedinou pravou realitou a hodnotou je Bůh nebo absolutno a náboženství je provázané se všemi dalšími oblastmi lidské činnosti. Převládající vztah ke smyslovému světu s jeho radostmi, blahobytem, ale i strastmi, je lhostejný nebo záporný a tento svět je vnímán jako dočasný. Ideační forma vládla v historii v obdobích, kdy ve společnosti převážily formálně odlišné, avšak obsahově podobné mravní soustavy (křesťanské, hinduistické, budhistické, taoistické, zoroastriánské či židovské aj). V senzitivní formě je pravá skutečnost a hodnota povahy smyslové a vše je ve světě. Jen to, co vnímáme smyslovými orgány je pravdivé, ostatní je vytěsněno a opomíjeno. Pro senzitivní etiku je smyslové štěstí, rozkoš, užitečnost a blahobyt nejvyšším cílem a hodnotou. K vytvoření idealistické formy dochází smíšením obou výše popsaných typů. Pravá skutečnost je částečně smyslová, tedy z tohoto světa, a částečně nadsmyslová, náboženská. Idealistická etika nalézala nejvyšší hodnotu v absolutnu, ale život ve světě je hodnocený kladně.

Všechny velké civilizace, pokud zůstávají tvořivými a nepřejdou do vegetativní stagnující formy, která sama o sobě vede k zániku, se vyvíjejí obdobným způsobem. Projdou sice chaosem přechodného období a zánikem nebo transformací toho, co přestalo sloužit, avšak potenciál tvořivé síly vynese pokračování tvůrčího života v následující nově se rozvíjející formě. Dobu, ve které žijeme, označil Pitrim Sorokin jako období přechodu od senzitivní formy západní kultury, která vrcholila v posledních 400 letech k nové novoideační nebo novoidealistické fázi.

Pojem paradigma představil v kontextu filozofie vědy jako první teoretik vědy Thomas Kuhn v díle *Struktura vědeckých revolucí* (1997). Paradigma můžeme definovat jako

soubor názorů, hodnot a technik, které jsou sdíleny členy dané vědecké společnosti v určité historické etapě. Podstatné je, že zahrnuje i organizaci vědy, metodiku, formulaci problémů, vytyčuje okruhy bádání a určuje i legitimní způsoby řešení, čímž významně ovlivňuje způsob, jakým přistupujeme k realitě (Neubauer, 2007). Přelomové dílo Thomase Kuhna rozhodujícím způsobem změnilo představy o povaze vědy a vědeckého poznání. V důsledku konceptu „vědeckých revolucí“, nesouměřitelnosti vědeckých teorií náležejících k jinému paradigmatickému rámci, pojetí vědeckého bádání jako sociálního procesu řízeného komunitou vědců a řady dalších aspektů jeho teorie, vzniká v polovině sedmdesátých let vědní disciplína sociologie vědeckého poznání (Benda, 2011). Pojem paradigma je užíván nejen v jednotlivých oborech, ale i k popisu širších souvislostí a označení vládnoucího světónázoru dané doby (v tomto kontextu používáme také termín metaparadigma). Takže také filozofie a ontologie dané epochy ať už explicitně nebo implicitně, vychází z dobových znalostí přírodních věd, které ukazují strukturu světa, z fyziky, matematiky, biologie aj. a také z historie. A na to navazují i způsoby získávání informací a nástroje vědění, které mohou být využívány. Paradigmata jsou absolutně nepostradatelná pro vědecký pokrok a příklonění se k nim je nezbytné pro jakékoliv vědecké snažení. Není možné praktikovat vědu bez nějaké soustavy apriorních přesvědčení, protože oblast zkoumaného problému je široká. Ale zároveň tak badatel bez dostatečného odstupu vnáší do své oblasti určitý systém víry (Grof 2007).

Naše společnost je stále pod vlivem newtonovsko-karteziánského paradigmatu. Objevuje se v první polovině 17. stol. a je založeno zejména na práci francouzského filosofa a matematika Reného Descarta a britského fyzika a matematika Isaaca Newtona. Osvícenský pohled na svět byl ve své době nesmírně pokrokový. Rodící se novověkou společnost, který byla ještě ponořená v pověřivosti, přenesl k jinému přístupu k víře a poznání a pomohl lidem dostat se z okovů náboženské ortodoxie a fanatismu. Také idea aktivní a účinné vědy spustila rozvoj empirických věd a technický pokrok. Vývoj západní kultury v pozdní modernitě otevřel cestu pro vznik demokracie a přinesl pokrok a svobodu v řadě oblastí (Němečková 2015).

Pozitiv je bezesporu mnoho, avšak původní paradigma doznalo svého vrcholu a přežilo se. Novověká věda, která měla sloužit k pochopení přírody, vedla postupně k extrémní specializaci věd a ke kompletnímu zrušení jakýchkoli pokusů o holistické pojetí světa, se kterým se nově setkáváme v současnosti. Orientace newtonovsko-karteziánského paradigmatu na kvantifikovatelné vlastnosti hmotných těles (velikost, šířka, hloubka, poloha, pohyb) byla ve svém dlouhodobém dopadu zničující pro subjektivní zkušenost jako takovou.

Z vědy mizí smysly, stejně jako pocity, pohnutky a úmysly, jenomže právě k těmto kategoriím se vztahuje kvalita, hodnota, krása i etika. Jak připomíná Zdeněk Neubauer (2007) nezapomeňme, že moderní věda vyrostla z magie, kabaly a achymie. A ty mezi síly přírody zařazovaly i vůni, barvu a další zmíněné aspekty. Pro alchymisty byla příroda živá a vše mělo smysl, který bylo potřeba dohledat. Poznání, na rozdíl od dalšího směřování moderní vědy, nebylo určené jen pro poznání samotné, ale jeho cílem bylo získání moudrosti. Reduktivní omezení racionalismu moderní vědy, které postupně zdiskreditovalo druhý – na kvalitu orientovaný – režim vnímání, tak zasáhlo až ke sférám duše, vědomí a ducha (Capra, 2002, s. 61). Pitrim Sorokin, který se ve svém díle podrobně věnoval negativním důsledkům upadajícího senzitivního období, popsal výrazné ochuzení a zúžení našeho vnímání pravdy a reality jako ponížení člověka. V soustavě pravdy, kde vše nadrozumové bylo označeno jako nepravdivé a charizmatisko-nadsmyslové a mystické zkušenosti byly prohlášeny za neplatné, je člověk omezen na biologický organismus. Zbyla z něj nakonec jen anatomie a fyziologie. Taková soustava pravdy logicky vedla jen k materialismu, rozvoji relativistického a nihilistického myšlení a utilitarismu (Sorokin, 1948).

Ve své nejkrajnější materialistické verzi, která vyvrcholila ve dvacátém století, byl svět vnímaný jako mechanický systém složený ze základních stavebních jednotek, mezi nimiž neexistuje žádné propojení, lidské tělo bylo posuzováno jako stroj a život byl viděn jako konkurenční boj o přežití, který nemá žádný smysl (Němečková, 2015). Hodnoty, které se původně vnímaly jako pramenící z transpersonální oblasti ztratily svůj transcendentní rozměr a oslabil se tak etický základ společnosti. Technický růst umožnil víru v neomezený materiální pokrok, a protože materiální potřeby nebyly vyváženy sycením duchovních potřeb, došlo k výrazné nerovnováze. Projevila se např. nadvýrobou, nadspotřebou, nedostatečnou ohleduplností k přírodnímu prostředí a konzumním způsobem života západní civilizace.

Newtonovsko-karteziánské paradigma bylo už v několika oborech překonané. Celá problematika je nesmírně široká, na tomto místě zmíníme jen několik aspektů. Paradigma se začíná měnit už od počátku 20. století, kdy byla fyzika podrobena zásadním změnám, které překročily mechanický světový názor i všechny původní základní předpoklady. V první fázi proměny paradigmatu na začátku dvacátého století došlo k přechodu z mechanického Newtonova světa do relativistického světa Einsteinova. Prostor už není trojrozměrný a čas není lineární. Nastupuje čtyřrozměrné kontinuum zvané časoprostor. Následně dochází k objevu kvantové teorie a k posunům v některých dalších oborech, a to zejména v astrofyzice a matematice. Dochází k dematerializaci hmoty, tedy, že atomy a subatomární objekty nejsou

fyzické objekty, tak jak jsme je nahlíželi doposud, ale spíše svět pravděpodobností a potencialit (Staune 2007, Beuregard et al. 2018). Podle příspěvku Wernera Heiseberga na kvantové úrovni není možné vynechat vliv pozorovatele, kvantový svět lze poznat vždy jen v interakci s pozorovatelem a jeho vědomím. Zaniká tedy ideál objektivního popisu jevu a vyzdvihovaná představa objektivní vědy už nemůže být obhájena (Capra 2003, Beuregard 2019). Tento fenomén odhaluje, že fyzický svět není jediná složka reality a že nemůže být plně pochopen bez vztahu k vědomí a mysli (Beuragard, 2019, 23). Kvantová mechanika objevila další důležitý fenomén a tím je nonlokalita. Tento princip ukazuje, že částice, které byly jednou v kontaktu, zůstávají v permanentním spojení, i když jsou od sebe velmi daleko. Částice reaguje na změnu, která se stane s druhou částicí ve stejném okamžiku. Tento aspekt napovídá, že vesmír je nerozdělitelný. Stejný efekt se ukázal ve světě psýché (Beuredard, 2019, Staune 2007, 2018).

Ve filozofii mysli se jedná o problém vztahu hmoty a vědomí a základní dělení je mezi dualismem a monismem. V dualismu je hmota a vědomí nahlížena jako dva druhy substancí, které jsou vzájemně neredukovatelné. Monismus pak redukuje veškerou realitu na jednu kvalitu, z níž lze vše vysvětlit. Ve fyzikalismu se vychází z předpokladu, že vědomí vyvstává z hmoty. Idealistický přístup předpokládá, že vědomí je prvotní a hmota je z něj odvozená. Formulace neutrálního monismu předpokládá neutrální substanci, ze které vystupuje jak hmota tak vědomí.

Abychom porozuměli ontologickému diskurzu v rovině spirituality, můžeme zjednodušeně nastínit jednotlivé teorie. Materialistický přístup se odráží v teorii fyzikalismu. Postmaterialistické teorie vycházejí buď z dualistického přístupu, který respektuje obě substance, nebo z neutrálního monismu, který předpokládá existenci společného základu (který je mimo čas a energii) a mysl a hmota se mohou prolínat, a poslední skupina postmaterialistických teorií vychází z monismu v jeho idealistické podobě, kdy vědomí je prvotní a je z něj vše odvozeno.

Newtonovské materialistické modely psychoanalýzy v psychologii opustil jako jeden z prvních Carl Gustav Jung. Vybudoval koncept psychologie, který byl blízký poznatkům plynoucím z objevů v kvantové fyzice. Jungův zájem o fyziku podnítil sám Albert Einstein, při několika osobních setkáních. Významnou dlouhodobou spolupráci v této oblasti rozvinul později s fyzikem Wolfgangem Paulim, který se podílel na vzniku kvantové teorie (Stříženeč, 2011). Ve shodě s Paulim najdeme i u Junga názor na řešení psychofyzického problému, tedy vztahu hmoty a vědomí: „*Poněvadž psýché a hmota jsou obsaženy v jednom a témž světě,*

navíc jsou v neustálém vzájemném styku a obě spočívají na nenázorných transcendentních faktorech, existuje nejen možnost, ale dokonce určitá pravděpodobnost, že hmota a psyché jsou dva různé aspekty jedné a téže věci“ (Jung 1995, s. 20). Jeho výrok souzní i s teorií implikátního a explikátního řádu kvantového fyzika a filozofa Davida Bohma (1992), který jako jeden z prvních nabídl ontologický výklad neutrálního monismu plynoucí z kvantové fyziky a podle něhož se hmota a vědomí mohou prolínat a vycházejí ze společného základu.

V roce 1951 prohlásil Erwin Schrödinger, jeden z hlavních aktérů podílejících se na revoluční změně pohledu na svět plynoucí z kvantové teorie, že bude potřeba ještě padesát let, než se důsledky fyzikálních objevů té doby dostanou do obecného povědomí (Staune, 2005). Fyzika se ale stala značně odlehlým a komplikovaným oborem, a i sami fyzici přestávali být schopni vidět metafyzické důsledky svých objevů. David Bohm upozorňoval, že čím více se kvantová mechanika používala jako systém kalkulací pro experimentální výsledky, tím více toto pochopení sláblo. Disciplínám jako je biologie, medicína, psychologie, psychiatrie a dalším se tak nepodařilo přizpůsobit se těmto pokračujícím koncepčním změnám a vtělit je do svého způsobu myšlení. Světový názor, který je dnes v moderní fyzice zastaralý, je stále ještě považován za vědecký v jiných vědních oborech (Beuregard 2019, Beuregard et al. 2018, Facco et al., 2020, Skolimowski, 2001, Staune, 2007, Wahbeh et al. 2022).

Po sedmdesáti letech můžeme tedy stále vidět, že oproti vědám o hmotě nebyly změny v přístupu k realitě přeneseny do řady dalších oborů a ani přijaty do obecného povědomí, byť se ledy hýbou. Podstatné je, jak výstižně podotýká Zdeněk Neubauer (2007) nebo Henryk Skolimowski (2001), že společenské/vědní paradigma, ve kterém jsme vyrostli, a které nás formuje, je cosi jako společný druh hypnózy a jeho síla na naši mysl je z velké části skrytá. Připouštíme vlno-částicový charakter hmoty, nelokalitu a existenci kvantového pole, kde z prázdnoty vzniká hmota a opět do prázdnoty zaniká (dynamická kvalita fyzikálního vakua), ale metafyzické důsledky, a vliv, který mají na náš jevový svět, si odmítáme připustit (Neubauer, 2007, s. 87-95), protože mluvíme o subatomové oblasti mikročástic a máme pocit, že se makrosvět netýká. Avšak jako objekty makrosvětá jsme stvořeni ze základních částic, které ale nejsou objekty v klasickém slova smyslu a do značné míry ani hmotou (Staune 2007).

Kuhnovým přínosem k pochopení dynamiky vývoje bylo odkrytí mechanismu změny paradigmatu. Poznání ve vědě novými poznatky sice narůstá, avšak skutečný vývoj se odehrává spíše prostřednictvím absolutně nové orientace vyvolané revolučním zlomem, který je nazýván vědeckou revolucí (Kuhn, 1997). Vědecká revoluce s celkovou proměnou

paradigmatu zatím neproběhla. Avšak z historie víme, že tyto radikální změny směru potřebují svůj čas: heliocentrický model se prosazoval sto padesát let.

Musíme tedy konstatovat, že žijeme v době přechodu mezi dvěma paradigmaty. Jakou konkrétní formu přicházející paradigma nabere ještě nevíme, o finální podobě vítězného paradigmatu se bude, zdá se, rozhodovat v 21. století. Jako jeden z prezentujících se směrů, který navazuje na reduktivní proud, je teorie transhumanismu. Transhumanismus vychází z předpokladu, že člověk je epifenomémem hmoty a z tohoto předpokladu čerpá legitimitu k využití vědeckých technologií sloužících k překročení biologických omezení člověka. Fyzické a mentální vylepšení má vést až k postupnému splynutí s umělou inteligencí.

V kontrastu k materialistickému paradigmatu se formuje nový přístup ve vědě, který překračuje materialistické předpoklady, je si vědomý svých limitů a schopný zabývat se tématy, jež byly dříve vyřazeny z možného vědeckého zkoumání. Otevírají se témata povahy života a vědomí, vztahu mozku a vědomí, otázky týkající se smyslu vesmíru, nebo zkoumání nemateriálních entit (např. mysl), které mají vliv na náš reálný svět (Staune, 2007, s. 446, Drtinová & Horáček, 2021). Pozoruhodnou syntetickou studii předpokladů nového rodícího se paradigmatu plynoucí z metafyzických důsledků objevů v oblastech kvantové fyziky, astrofyziky, biologické teorie evoluce, neurověd, matematiky a filozofie vědy podrobně rozpracoval ve svých syntetických dílech filozof vědy Jean Staune (2007, 2018).

Postmaterialistické paradigma

Přestože zatím nevíme, do jaké podoby se toto nové paradigma nakonec ustálí, můžeme již nyní pozorovat mnohé charakteristiky, které jsou pro něj typické. Obecně pod pojmem „*nové paradigma*“ nalezneme takové koncepty, které otevírají odlišné horizonty pojetí člověka a vesmíru. Nové paradigma je postmaterialistické a holistické, otázka po smyslu a duchovním principu je opět v centru vědy. Je evoluční, evoluce je otevřený proces a projevuje se na všech úrovních, myslí, života, přírody a vesmíru. Realita není předem daná a hotová, ale vyvíjí se, podle některých teoretiků ne slepě, ale následuje evoluční (vývojový) plán, částečně řízený samotnými evolučními proudy. Je účastné, má účastnou metodologii, vědec sám je součástí daného bádání, a tím, jak poznává, také neoddělitelně spoluploží. Je otevřené budoucnosti a zároveň postuluje ohraničenost lidského poznání. Konečná realita je nám skrytá, je a zůstane částečně zahalená, a popisy, které vytváříme ve vědě, zůstanou vždy jen přibližné (poznání vytváří mapy reality, nepoznáváme realitu „celou“). Zkráceně můžeme říci, že v novém

paradigmatu se charakteristickými rysy stává propojení, proces, účast a zahalená realita (*le réel voilé*) (Němečková, 2015).

Termín „*postmaterialistické paradigma*“, který implikuje konec éry materialismu, je také užíván jako konkrétní název pro formu vědy, kterou zastává rostoucí komunita vědců různých disciplín. Pod vedením kanadského neurovědce Mario Beauregarda, amerického profesora psychologie, psychiatrie, neurobiologie a medicíny Garyho E. Schwartze a americké profesorky psychologie Lisy Millerové se v roce 2014 uskutečnil *Mezinárodní summit o postmaterialistické vědě, spiritualitě a společnosti*, který se zabýval postmaterialistickým paradigmatem a rozvojem postmaterialistické vědy. Následně po summitu vyšel „Manifest postmaterialistické vědy“ (Beauregard et al., 2014; Open science expand the possible, n.d.), pod který se do dnešního dne podepsalo víc než čtyřistapadesát vědců, vznikly webové stránky pro otevřenou vědu, byla založena Akademie pro pokrok v postmaterialistické vědě (Schwartz et al. 2017; Academy for the advancement of postmaterialist sciences, n.d.). V rámci její činnosti byl v roce 2020 publikován sborník *Expanding science* (francouzské vydání viz Beauregard et al., 2022), který ukazuje perspektivy a předkládá související výzkumy a důkazy.

Postmaterialistické paradigma, jak už bylo zmíněno výše, vychází primárně z řešení psychofyzického problému, a navazuje tak nepřímě na práce dalších badatelů v této oblasti (např. obsáhlé studie filozofa vědy Jeana Stauna 2007, 2018, Johna Ecclese, Dominiqua Laplanea, Benjamina Libeta, Jeana Jacquese Charboniera a dalších). Shrňeme-li závěry, které byly už nastíněny výše, tak materialistické paradigma vychází z předpokladu, že vědomí je vedlejší produkt mozku, že tedy vědomí vyvstává nebo závisí na fyzickém světě prostoru, času a hmoty. Postmaterialistické paradigma zpochybňuje tuto hypotézu a na základě proběhlých výzkumů tvrdí, že idea, že mysl a vědomí jsou produkovány mozkiem, je chybná a zastaralá. Reduktivní pojetí vědomí bylo posíleno technologiemi, které umožnily skenování mozku, avšak materialisticky orientovaní vědci nepřihlédli ke skutečnosti, že máme jen doklady korelací a vzájemných vztahů, a že centrum komplexního vědomí nebylo nikdy nalezeno. Postmaterialističtí neurovědci (Staune, 2018; Beauregard et al., 2018) tak přicházejí s hypotézou, že mozek může fungovat jako filtr, který limituje a omezuje přístup k formám rozšířeného vědomí a funguje spíš jako přijímač/vysílač duševní činnosti. Vědomí pracuje mozkiem, ale není jím vytvářeno. Vědci předkládají k dalšímu budoucímu výzkumu hypotézu, ve které vědomí představuje aspekt reality stejně prvotní jako fyzický svět, nelze je odvodit z hmoty a redukovat na nic základnějšího, a je ve vesmíru zásadní. Vědomí a fyzický svět jsou

hluboce propojené. Jejich závěry jsou podle nich kompatibilní s kvantovou mechanikou. Mysl/vědomí (vůle a záměr) působí jako síla a pole a může ovlivňovat stav fyzického světa a pracovat nelokálně a neomezuje se na konkrétní body v prostoru, jako jsou mozky a těla, ani na konkrétní časové body, jako je současnost. Jednotlivá lidská vědomí zjevně nejsou omezená, což naznačuje existenci univerzálního vědomí, které jednotlivá vědomí zahrnuje. Výzkumy podle nich naznačují, že vědomí po smrti přežívá, a že existují i jiné úrovně reality, které nejsou fyzické.

Konkrétní shrnující výzkumy z postmaterialistické vědy přináší sborník (Beauregard et al., 2022), tak studie Mario Beuregarda, Natalie Trentové a Garyho Schwarze (2018). Vědci ve studii upozorňují, že je nevyhnutelné, že pro toho, kdo není obeznámený s nově vznikající postmaterialistickou vědou, mohou být tyto důkazy náročné a kontroverzní. V duchu otevřené vědy založené na důkazech svojí prací otevírají diskurz a budoucí debatu. Předkládají dvě linie empirických důkazů, v kategorii „mysl mimo prostor a čas“ a „mysl mimo mozek“, které jsou zásadní pro lepší pochopení lidského potenciálu a reality. Tito vědci shromáždili kontroverzní výzkumy ze zážitků blízké smrti (NDE), mimotělních zážitků opuštění těla (OBE), vizuálních NDE a OBE u od narození slepých osob (tyto osoby hlásily věrohodné vizuální informace, které nebylo možné získat normálními prostředky a byly nezávisle potvrzeny), zkušeností sdílené smrti (výzkum na téma sdílené smrti byl proveden i v českém prostředí Margaretou Johnovou, 2013), přetrvávající komunikace s umírajícím po smrti (DBC), reinkarnace a vzpomínky na minulý život u dětí, xenoglosie u dětí, (schopnost komunikovat v jazyce s různým stupněm plynulosti, který se nenaučily žádnými známými prostředky), fenomény psi, zejména testování mimosmyslového vnímání (ESP), které zahrnuje telepatii, jasnovidnost, předvídání a vidění na dálku, psychokineze (tedy účinků záměru a vlivu mysli na biologické a nebiologické systémy) a dalších.

V impaktovaných časopisech už najdeme další vědce a studie, kteří se zabývají nastíněnými jevy, předkládají metaanalýzy výzkumů (Cardeña, 2018; Facco, 2020; Lake, 2022; Wahbeh et al., 2022) a poukazují na skutečnost, že vědomí může být nelokální nebo mít nelokální aspekty. V klíčových studiích z Institutu Noetických věd (Wahbeh et al., 2022) a skupiny vědců, která představila postmaterialistické paradigma (Beuragard et al.2018), najdeme navržené nematerialistické teorie vědomí. První zmíněná studie předkládá i přehled všech současných materialistických i nematerialistických teorií vědomí.

Postmaterialistická věda neodmítá empirická pozorování dosavadní vědy, ale snaží se rozšířit horizont našeho poznání. Předpokládá se, že adekvátnější teorie vědomí vyplyne

z interdisciplinárního dialogu neurovědy, fyziky, psychiatrie, psychologie, transpersonální psychologie a antropologie (Facco et al., 2015). Už od přelomové studie Pim van Lommel (2001) o fenoménech blízkosti smrti (NDE) vědci apelují na otevřenost vědy a na testování postmaterialistických teorií vědomí včetně povahy, původu a potenciálu vědomí. Zároveň se vymezují proti kritice z řad materialistických vědců a argumentují dlouhodobě probíhajícími výzkumy, přísnými protokoly, které používají a řadou provedených metaanalýz. Upozorňují, že tvrzení, že jediným možným vysvětlením, jak interpretovat experimenty s pozitivními výsledky jsou chyby, nedostatky nebo podvod, není podloženo analýzou dat. Nezáměr o empirická pozorování, založený pouze na zaujatosti nebo stávajících teoretických předpokladech, nahlíží jako nedůvěru v samotný vědecký proces (Beauregard et al, 2018; Cardeña et al., 2014; Lake 2022; Wahbeh et al., 2022).

Podstatné pro další evoluci vědomí lidstva je, že vznikající nové paradigma je holistickým konceptem, zcela odlišnou vizí reality, jehož jádrem a tmelem je nevyhnutelně duchovní stránka lidstva. A protože prisma, kterým se na svět stále díváme, civilizaci a přírodnímu světu už neslouží, a začíná ohrožovat samotné základy života, může být nové paradigma a na něm postavený odlišný pohled na člověka a vesmír katalyzátorem možných budoucích změn.

Součástí proměny paradigmatu je i samotná historie vzniku a rozvoje nenáboženské spirituality. Ve světle nastíněné proměny paradigmatu nám bude tento dějinný proces mnohem srozumitelnější.

Vynoření nenáboženské spirituality

Nový typ spirituality předdeslal např. Albert Einstein, podle něhož náboženství budoucnosti bude kosmické náboženství, které překoná koncept jednoho antropomorfního Boha a vyloučí teologická dogmata. Zahrne jak hmotu, tak ducha a bude založeno na religiózním smyslu zrozeném z osobní zkušenosti jak fyzické, tak spirituální, jež je pocíťovaná jako smysluplný celek (Triandis, 2005, s. 257-8). Také Jung viděl v úpadku náboženství jasnozřivě naději, že z hlubin kolektivního nevědomí vytryskne nová spiritualita v originální podobě (Jung in McGuire & Hull, 2015). Sám pojem spiritualita, který pochází původně z křesťanského prostředí a vystihoval prožitkové jádro náboženství, se v této době začíná vnímat neutrálně. Spiritualita se stává ústředním jednotícím pojmem pro vyjádření osobního prožitku zkušenosti a kontaktu s tím, co člověka v duchovní sféře přesahuje. Dochází k vymezení oproti pojmu religiozita, který zůstává silně spjatý s institucí církve (Němečková, 2015).

Pokusíme-li se vystihnout hlavní důvody objevení se nenáboženské spirituality, od šedesátých let minulého století, můžeme zaznamenat dvě protikladné stránky. Na jedné straně dochází ke ztrátě posvátné dimenze života, na které se podílel např. již zmíněný silný redukcionismus ve vědě, programový ateismus totalitních systémů a postmoderní relativizace hodnot. Ve společnosti došlo k velké duchovní vyprahlosti a k frustraci potřeby přesahu, kterou v sobě jako lidé máme, ale náboženské instituce nebyly schopné tuto potřebu uspokojit. Pro mnoho lidí nenabízely dostatečný prostor pro přímou zkušenost duše (Němečková, 2016).

Na druhé straně už na počátku 20. století proběhla ve fyzice již zmíněná revoluční změna paradigmatu. Kvantový svět fyziky je paradoxní a zásadně ruší statický pohled na realitu newtonovského světa. Toto jiné vidění, prolínání časů, znejistění hmoty a dané reality se začalo odrážet zejména v umělecké tvorbě Pro přiblížení z 80. a 90. let vzpomeňme třeba Lynchovy filmy *Zběsilost v srdci*, *Modrý samet*, *Městečko Twin Peaks*). Nepominutelným hybatelem byla kontrakultura 60. let, která se soustředila kolem univerzit, bouřila se proti konformní západní kultuře a hledala nové formy prožívání posvátna. Mocnou silou, která s touto kontrakulturou částečně souvisela, bylo spuštění moderního výzkumu vědomí na bázi psychedelik a jejich rozšíření do běžného užívání. Než došlo v sedmdesátých letech k zákazu psychedelických látek, mnoho lidí z Woodstocké generace prošlo změněnými stavy vědomí. V roce 1973 Federální drogová agentura USA odhadovala počet mladých Američanů, kteří vyzkoušeli LSD, na 7 milionů. Tento masový průlom do transpersonální oblasti byl impulsem ke svobodě. Pro nenáboženskou spiritualitu je základním aspektem hluboký prožitek, uvědomění si jednoty světa, a propojení se s ostatními lidmi, živými bytostmi, s přírodou a celým vesmírem. Bylo to právě hnutí hippies, které založilo ekologické hnutí, bojovalo proti rasismu, rozpoutalo sexuální revoluci a vedlo ke změně pojetí sebe sama (Němečková, 2016).

V této době se také obnovuje zájem o dálný východ a jeho filozofické a náboženské koncepty. Inspirace odlišně pojímaným vztahem k mysli přináší silné impulsy k posunu celé společnosti. Techniky uvolnění těla a mysli, za všechny jmenujme nejvíce rozšířenou jógu a meditaci, jsou posléze zakotveny a přetvořeny do potřeb euroatlantické kultury (Viz Jon Kabat Zinn, který na základě meditace vytvořil koncept mindfulness, 2023). S příchodem východních filozofií se začíná klást důraz na osobní aktivitu jednotlivce na cestě k transcenci.

Vynoření nenáboženské spirituality s sebou nese důležitou proměnu západní kultury. Zájem o rozvoj lidského druhu, který se v této době začíná orientovat ven do vesmíru, se

zároveň začíná obracet i dovnitř, do skrytých hloubek vědomí. Prožité zkušenosti, které se odehrávají mimo daná církevní náboženská schémata, zažehávají zájem o poznání skryté reality, začínají se hledat mapy vnitřního prostoru, vzrůstá touha po ukotvení v širší ontologii a odpovídající filozofické základně. Čerpá se z několika zdrojů: Z východních filozofických a náboženských systémů a z přínosu staletími vypracovávaných technik, pravidel a map kontemplativních tradic. Z esoterních tradic gnosticizmu, hermetizmu, magie, alchymie a dalších směrů, mj. z obnoveného šamanizmu. Knihy antropologa Michaela Harnera a dalších vědců, kteří se sami ponořili do šamanských zasvěcení, pro západní svět zdokumentovaly šamanskou mapu světa. Vliv měl Jungův přínos objevu kolektivního nevědomí a jím obnovený duchovní přístup k vnitřnímu světu v psychologii. Z Junga čerpal i nově založený psychologický směr transpersonální psychologie, který se od ostatních škol odlišuje přímou orientací na duchovní stránku člověka. Jeho zakladateli byli Abraham Maslow, Charles Tart, Stanislav Grof, Anthony Sutich, James Fadiman a Victor Frankl. Transpersonální psychologie vychází z transpersonálních zážitků prožitých ve změněném stavu vědomí a přináší mapu vnitřního prostoru založenou původně na psychedelickém výzkumu a později na metodě holotropního dýchání, kterou vypracoval Stanislav Grof. Zmínit je třeba i přínos hlubinné ekologie: Gary Snyder, Arne Næss a Theodore Rozsak formulují nový ekologický pohled založený na hodnotě každého jsoucná. V hledání nové ontologie a filozofie se setkáváme jak s filozofujícími fyziky, tak s osamělými vizionáři jako byl například Teilhard de Chardin. Od osmdesátých let se objevuje skupina vědců přiřazovaná k hnutí New Age: Fritjof Capra, David Bohm, Rupert Sheldrake, Karl Pribram, James Lovelock, kteří vedle Stanislava Grofa na základě změny paradigmatu ve fyzice a hypotéz otevírajících se v dalších vědách, předkládají nové paradigma, které spiritualitu zahrnuje do obrazu světa. V této době se poprvé formuje přesvědčení, že žijeme v globální krizi, která předznamenává paradigmatický posun k ekologicky a sociálně harmoničtější éře a poukazuje na nezbytnost osobní proměny, po níž bude následovat celková kulturní změna (Němečková, 2016). Z tohoto podhoubí v dalších desetiletích vyrůstá postmaterialistická věda a geometrickou řadou vzrůstá i počet odborných prací o spiritualitě.

Ve veřejném prostoru se v novém tisíciletí s rozvojem sociálních sítí nebyvale rozšířilo povědomí i o duchovních tématech. Zažíváme boom v oblasti alternativní spirituality, osobnostního rozvoje, vzrůstá zájem o prožitkové formy spirituality. Formují se nová ekologicky a spirituálně aktivovaná hnutí a vzdělávací platformy. Vzrůstá tlak na řešení klimatických změn a stále častěji se ozývá téma transformace.

Vymezení spirituality v postmaterialistickém pojetí

Vzhledem k tomu, že spiritualita je nedílnou součástí postmaterialistické vědy a psychofyzický problém jádrem jejího zkoumání; vzhledem k tomu, že postulují hypotézu o chybějícím spirituálním rozměru jako o klíčovém zdroji duševních problémů dnešní společnosti, je nutné spiritualitu dobře vymežit. Mluvíme-li o vytěsnění spirituality, o duchovních potřebách, o potřebě transformace společnosti směrem k vyvážení přebujelého materialistického přístupu, potřebujeme vědět, co ona spiritualita vlastně je? Jak ji můžeme nahlížet?

Pojem spiritualita vnímám jako souhrnné označení specificky lidského prožívání světa, které nás odlišuje od zvířat, a to od schopnosti klást si otázky po smyslu života, až po prožívání duchovně významných změněných stavů vědomí. Současné vynořující se pojetí v psychologii pojímá člověka jako bio-psycho-socio-spirituální bytost (Moberg, 2012). Spiritualita je vnímána jako jedna ze stránek osobnosti a lidské existence. Je tedy čímsi, co k člověku od nepaměti neodmyslitelně patří a co ho činí lidskou bytostí. Není pevně usazena někde v nebi, ale je úzce spojena s naším tělem. Už původní biblické pojetí odkazuje na dech života (*ruach*). Pokud jde o latinské *spirare*, etymologie poukazuje na souvislost s dýcháním. Latinský kořen *spiritualitas* se objevuje v novozákonních pavlovských listech, a z řečtiny se jím překládá *pneuma*, řecké označení ducha (ale i vzduchu, dechu, dechu života), s příslušným adjektivem *pneumatikos*. *Pneuma* ale není lidská duše, či duch, nýbrž Duch Boží. Stejně tak nacházíme například v judaismu pojem *ruach*, který spolu s *guf* (tělo) a *nefeš* (duše) oživuje člověka jako Boží dech – duch. Bytostně tuto provázanost můžeme cítit třeba v pocitech zaplavení krásou přírody, v prožitku, který přináší hudba, dotek umění a poezie, v plně prožívaném tanci a sportu, v prožitku hlubokého pohnutí soucitem a empatií, a dokonce i v zamilovanosti, kdy dochází ke spirituálnímu přenosu s důsledkem zbožštěného druhého. Sny a snění nám otevírají naši duchovní stránku a také prožitkové psychologické techniky jako např. rodinné konstelace, art terapie a další.

Ke spiritualitě vždy neodmyslitelně patřil i etický rozměr života, určitý systém mravních norem. Každý z nás se rodí se schopností cítit odlišnosti v důležitosti a hodnotě věcí a vztahů, a tyto odlišnosti svým chováním i žít. Tato schopnost morálního úsudku a vnímání důležitosti zejména ultimátních, tedy těch nejdůležitějších hodnot (dobro, spravedlnost, láska, sebezpřesahující lidský čin) vypovídá o kvalitě naší spirituální stránky. U vyšších etap duchovního rozvoje se při systematické kultivaci spirituality spontánně vynořuje etické a

altruistické prožívání (Laszlo et al., 2013). Morálka zde už není vynutitelná zvenku, ale je prociťována zevnitř, a nutí člověka se podle těchto cítěných zásad chovat.

Vrátíme-li se k vymezení spirituality, neměli bychom opomenout, že je úzce svázaná s uvědoměním si konečnosti života, s nevyhnutelností smrti každého z nás a tím i s hledáním smyslu jak našeho vlastního životního příběhu, tak celého lidského bytí. K čemu to všechno tady je? Kam směřujeme? Můžeme ji také chápat jako určitou kvalitu života, která souvisí s otevřeností a spontánností. Často zmiňovanou rovinou je vědomí nevyslovitelného a nepopsatelného, co nás fascinuje a zároveň děsí. Rudolf Otto (1998), průkopník náboženské fenomenologie, popsal tento rozměr jako „mysterium tremendum et fascinans“, tedy hrozné a fascinující tajemství. Tento transcendentní charakter spirituality můžeme také přiblížit jako pocitování čehosi, co nás přesahuje a co nás tlačí, abychom využili naše potenciály, a vede nás k dosažení osobní celistvosti.

Přestože jsme zvyklí vnímat pojem duchovnosti pouze pozitivně, naše duchovní stránka může být zakrnělá, nerozvinutá a popíraná. Spiritualitu člověk může žít i v pokleslé a destruktivní formě. Najdeme ji v tzv. kryptoreligiozitě, která označuje skutečnost, že člověk si může zbožstit vlastně cokoli. Můžeme k ní přiřadit ve své nejděsivější podobě především totalitní systémy, ale v jiném ohledu i programový ateismus ve vědě, který se jeví jako ideologie. Jedná se i o zbožštění konzumu a materiálních statků, jak už jsme zmínili výše. S pokleslou spiritualitou se setkáváme v narcistické spiritualitě, která se v našem egoisticky laděném světě také často vidí (např. lidé, kteří se prezentují svojí spirituální stránkou, ukazují jak hodně či dobře jsou duchovní a spiritualita zde slouží jako potvrzení sebestředného pocitu výjimečnosti). O nekultivované spiritualitě můžeme mluvit i v propadnutí sektám a různým hnutím, a můžeme k nim přiřadit i výše zmíněnou konspiritualitu. Vysloveně destruktivní forma je rozvinutá u náboženských fanatiků, kterými jsou v krajním případě sebevražední atentátníci, kteří ve jménu svého boha ubližují dalším živým bytostem nebo je zabíjí).

Naproti tomu, kultivace pozitivní spirituality vede k transformaci osobnosti. Spirituální prožitky mohou významně ovlivnit perspektivu člověka, mohou přeskládat hodnoty, chování, pohled na sebe sama a život. Z antropologie náboženství, historie mystiky a transpersonálních výzkumů máme svědectví (Cardeña et al., 2014; Grof, 2007; Laszlo et al., 2013), že může také dojít i k tzv. přímému učení skrz identifikaci s rostlinami, zvířaty nebo archetypálními silami. Prožitková škála je široká. Jedinec si uvědomí, že překračuje fyzické bytí a cítí se hlouběji propojen s okolím a s ostatními živými bytostmi. Dochází-li k pocitu propojení s existencí tvůrčího principu ať už ho nazveme jakkoliv, stává se pro něj tato

zkušenost realitou. Život má smysl a existuje v něm i dobrota, pravda a smysluplnost. Někdy jsou tyto spirituální zkušenosti doprovázeny fyzickým nebo emocionálním uzdravením. Život člověka je orientovaný na snahu o autenticky žitý život a cestu k nalezení vyrovnanosti a smysluplnosti. Vnitřně cítí takový jedinec potřebu překročit sama sebe a cítit spojení s ostatními a se světem. Navážeme-li na mystiku a historické texty (Underhill 2004, s. 210, s. 459) můžeme zdůraznit, že u nejpokročilejších duchovních osobností dějin mizí orientace na vlastní individualitu a kontemplativní cestou u nich dochází ke kvalitativnímu skoku v procitování reality. Život je žitý v úplném sjednocení s transcendentním světem.

Na jedné straně může mít tedy spiritualita i negativní projevy pramenící ze svých nižších stupňů, a na straně druhé vrcholí v nejvyšších stupních evoluce vědomí. Spiritualitě tak přisuzujeme evoluční rozměr. Spiritualita není jenom podstatnou dimenzí osobnosti, ale v současné době je potřeba obohatit její vnímání v obecném povědomí právě o tento podstatný aspekt. Je důležité si uvědomit, že spiritualita je především *proces*. Proces kultivace duše, kultivace vyšších etap vědomí. Ivan Štampach (2006) použil termín „proces zlidšťování“. A v tomto směru je spiritualita součástí celého procesu kulturní evoluce lidstva.

Kudy může vést cesta z depresivní společnosti, začleníme-li do našich koncepcí spiritualitu?

Jako nezbytné se jeví začlenit soudobé posuny do věd o životě, které dosud nereflektovaly změny, které proběhly v exaktních vědách.

Postmaterialistická psychologie, psychiatrie a integrativní medicína

První výzvy a deklaráce postmaterialistické psychologie přicházejí z již výše zmíněné studie Maria Beuregarda a kol. z roku 2018, která předkládá výzkumy anomálních jevů s názvem „K postmaterialistické psychologii: Teorie, výzkum a aplikace“. Vědci konstatují, že pokud se psychologové skutečně snaží dosáhnout pokroku ve vědeckém studiu vědomí, musí vzít v úvahu všechny typy lidských zkušeností. Předkládají posuny, které by nastaly přijetím postmaterialistického paradigmatu:

- Fenomén psi (zejména mimosmyslové vnímání tedy telepatie, předvídání, jasnovidnost, dále psychokineze tedy účinky záměru mysli na biologické a nebiologické systémy, a spontánní uzdravení) je v současnosti kvalifikován jako symptom schyzotypální poruchy osobnosti. Výzkumy ukazují, že tyto jevy zažívá mnoho lidí, a že nemusí být nutně produkty patologických systémů přesvědčení.

Naopak spirituální jevy mohou mít výrazně pozitivní vliv na osobnost člověka a jeho život.

- V oblasti sociální psychologie by umožnilo hlubší výzkum našeho propojení a sociálních vazeb. Jako příklad autoři uvádějí, že může existovat složka empatie, která umožňuje přímější spojení mezi jednotlivci než fyzické podněty obličej, hlasu a řeči těla. Dalším zkoumáním můžeme projasnit míru naší schopnosti komunikovat spolu neverbálně a na dálku. Důkladnější studie telepatie, jasnozřivosti a empatie by výrazně přispěly k pochopení našich sociálních vazeb a toho, jak je zlepšit.
- V medicíně a léčebných programech se může postmaterialistické paradigma stát mostem pro pochopení odlišných tradic a začlenění do této doby obtížně přijatelných možných duchovních vlivů na onemocnění. Rozmanitost anomálních léčebných zkušeností a zkoumání vědeckých důkazů v této oblasti předložil výzkum Etzela Cardeni a kol. (2014).

V posledních desetiletích jsme také svědky rozvoje integrativní medicíny. Jejím cílem je umožnit dosažení zdraví a pohody jednotlivce prostřednictvím oslovení celého člověka (těla, mysli a ducha) a začlenění účinných konvenčních a alternativních terapií založených na důkazech (Chiaramonte et al., 2015). Deklarace k postupnému začleňování spirituality do psychoterapie a klinické praxe a duchovně orientovaných léčebných přístupů do hlavního proudu zdravotní péče byla vytvořena v roce 2012. Autoři představili systém Bridges (Mosty), síť globální spolupráce vědců, zdravotníků a duchovních vůdců na základě důkazů o přínosech duchovních praktik pro léčení (Richards et al., 2015). První unikátní kurikulum didaktické, zážitkové a dovednostně založené integrativní medicíny (Chiaramonte et al., 2015), které je použitelné v rámci rezidenčního programu preventivní medicíny bylo vytvořené mezi lety 2012 až 2014. Katedra epidemiologie a veřejného zdraví Marylandské University na něm spolupracovala s přílehlým Centrem pro integrativní medicínu.

Preventivní medicína je zaměřená kromě náročných chronických nemocí jako je chronická bolest, cukrovka a kardiovaskulární onemocnění, na psychický stav jednotlivce, zejména na deprese, posttraumatickou stresovou poruchu a emoční stres. Integrativní přístup ke zdraví a životní spokojenosti poukazuje na to, že výběr životního stylu, vnímaný stres, zvyky, a dokonce i osobnostní charakteristiky, jako je míra optimismu, mohou ovlivnit symptomy pacientů a progresi onemocnění. Stavby, jako je bolest hlavy, chronická bolest a deprese, lze často zlepšit bez léků za použití intervencí zaměřených na životní styl a snížení stresu (Chiaramonte et al. 2015). Objevují se snahy, aby došlo k širšímu začlenění integrativní

zdravotní péči do současného systému a ke zřízení interdisciplinárních oddělení integrativní medicíny na běžných zdravotnických zařízeních (Mukhopadhyay et al. 2022).

Postmaterialistické paradigma v psychiatrii představil americký psychiatr James Lake (2022). Konstatuje, že psychiatrie a konvenční medicína, která vychází z teorie neurotransmiterů předložené před více než půl stoletím, je omezena neúplným pochopením funkce mozku a povahy vědomí. Tato teorie je v podstatě současnou verzí materialisticky pojatého psychofunkcionalismu a neposkytuje rámec, který by adekvátně vysvětlil normální vědomé fungování, patologické stavy a tzv. výjimečné a paranormální zážitky. James Lake jako zkušený psychiatr, který měl zároveň dostatek osobních zkušeností a vědomostí z oblasti, které se dnes věnuje postmaterialistická věda, konstatuje, že pracoval s mnoha pacienty, kteří uvádějí výjimečné nebo paranormální zážitky, včetně setkání se zesnulým milovaným člověkem, zážitků blízkých smrti, mimotělních zážitků, telepatie a prekognitivních snů. Zdůrazňuje, že konvenční školení současné psychiatrie neposkytuje dostatečné koncepty a nástroje potřebné pro práci s těmito typy klientů, kteří se potýkají se zmatkem, úzkostí a zoufalstvím, které někdy takové zkušenosti doprovázejí. Ve své studii popisuje také anomální léčebné zkušenosti, praktiky a jejich přínos pro společnost. A dodává, že důležitou úlohou odborníků v oblasti duševního zdraví je naučit se rozlišovat mezi vážnými symptomy psychopatologie a výjimečnými nebo paranormálními zážitky. Je příznačné, že výsledky výzkumu naznačují, že paranormální zážitky hlášené zdravými jedinci jsou jen zřídka způsobeny základní lékařskou nebo psychiatrickou poruchou (Lake, 2022).

V okamžiku, kdy by další výzkum potvrdil platnost těchto předpokladů, dojde k významnému posunu v rámci společnosti jako celku: duševní zdraví přestane být záležitostí jednotlivce, ale bude vnímáno jako odraz stavu společnosti, ve které tento jednatel žije. U nás asi nejnámějším hlasatelem skutečnosti, že smysl života a duševní zdraví je úzce provázáno, je výše zmíněný Viktor Frankl, který svou logoterapii (doslova léčbu smyslem), představil již v polovině minulého století (2006). Bezprecedentní svoboda, kterou nyní má každý jednatel na Západě, aby svůj život osmyslnil tak, jak uzná za vhodné, je jistě hodnotou, kterou je třeba rozvíjet a chránit. Jsem toho názoru, že s touto svobodou by měla ruku v ruce jít i zodpovědnost – nejen individuální, ale také kolektivní. Jestli nás něčemu vědecký pokrok posledních dvou třet set let naučil, pak je to poznání síly společného zkoumání: jednatel může mít sebehlubší vhled do podstaty reality, ale teprve kolektivní aplikace může přinést zásadní změnu pro všechny. Právě toto znovu-spojení individuální a společenské roviny (nejen) duševního zdraví může vést k efektivnějšímu řešení problematiky

a v konečném důsledku tak snížit individuální, sociální i finanční zátěž duševních nemocí pro jednotlivce i společnost. Neměli bychom tedy nechat zkoumání spirituality, podstaty vědomí atd. pouze na jednotlivci, ale spíše tímto směrem napřít minimálně stejně velké úsilí, jaké věnujeme zkoumání „tradičních“ postupu alopatické medicíny. Stávající znalosti dávají naději, že toto úsilí nebude vynaloženo marně.

Už přelomový výzkum o fenoménech blízkosti smrti (NDE) holandských vědců (Van Lommel et al., 2001) konstatoval, že mystické zážitky a síla spirituality je schopná proměnit vlastní život pozitivním způsobem Natalie L. Dyer (in Beauregard et al., 2022) zmiňuje řadu výzkumů, které prokazují, že spirituální praktiky mají pozitivní dopad v kognitivní, emocionální, fyzické, spirituální i sociální oblasti a příznivě modifikují strukturu mozku, zlepšují imunitu a podporují expresi prospěšných genů. Navíc uvádí, že vědci v posledních dvou desetiletích shromáždili soubor důkazů naznačujících, že lidé, kteří praktikují určité spirituální techniky a mají prožitky, které nejsou kompatibilní s materialistickou ideologií, cítí hluboký přínos pro své zdraví a pohodu. Postupem času tyto praktiky proměňují strukturu a fungování mozku do té míry, že je snazší udržet si klidnou mysl, zlepšit náladu a mít lepší sebekontrolu. Ukazuje se tedy, že můžeme přeprogramovat naši fyziologii a psychologii směrem k pohodě a vyrovnanosti (Dyer in Beauregard et al., 2022).

Postmaterialistické hledisko také zohledňuje, že praktiky meditace a kontemplace vedou do transcendentní oblasti ke kontaktu s tím, co nás přesahuje. Příznivým efektem těchto zážitků je, že se uvolňují primitivní strachy, jako např. strach ze smrti, kultivují stav čisté mysli (např. samadhi) a univerzální lásku (meditace mettá) a v prožitku umožňují zažít pocit propojení a jednoty. Člověk je tedy, zdá se, schopen napojit se na mnohem hlubší úroveň reality. Řada výzkumů naznačuje, že jsme skutečně nefyzickým způsobem propojeni jeden s druhým. Výstupy z těchto výzkumů mají pro naši civilizaci prvořadný význam, podporují prosociální chování, pozitivní nastavení k sobě, druhému a ke světu (Dyer in Beauregard et al., 2022).

Závěr

Dovolím si na tomto místě osobní vstup. Sleduji dění na poli spirituality v českém prostředí od přelomu osmdesátých a devadesátých let minulého století. Vývoj směrem k obnově duchovního rozměru našeho lidství byl překvapující a neočekávaně až překotný, a informovanost o spirituálních fenoménech se v obecném povědomí od té doby výrazně

proměnila. Silně se formující proud nenáboženské spirituality dnes začíná prolínat do širších vrstev společnosti a do médií. Témata, která by neprošla cenzurou oficiálních médií ještě před několika lety, začínají být sdílána a diskutována. Ukazují to jak výše zmíněné výzkumy z hlavního proudu psychologie, tak rozvoj a výzkum jejích postmaterialistických podob. Od prvního desetiletí 21. století výrazně roste nabídka v prožitkových formách spirituality ve workshopech, novodobých rituálech, mužských a ženských kruzích, které respektují životní fáze a pomáhají zpracovávat témata, která se v dané období jedinci otevírají, v technikách jako je holotropní dýchání a v integrativních léčebných technikách. V odborné rovině se obnovuje výzkum na bázi psychedelík a psychedelika (nikoli bez nebezpečí) masově pronikají k běžným uživatelům. Celý tento vývoj ukazuje na nevyjádřenou potřebu duchovního ukotvení. Jako společnost v kolektivním nevědomí stále silněji voláme – tak, jak o tom mluvil už ve třicátých letech Carl Gustav Jung – po bezpečných duchovních podmínkách.

Duševní zdraví není závislé jen na individuálních předpokladech, ale je podstatně usazené i v kulturně společenském prostředí a souvisí s kosmogonií společnosti. Tedy s jejím velkým příběhem. Sociologická diskuze o depresivní společnosti nepřímo poukazuje na skutečnost, že velký příběh naší kultury se do značné míry vyčerpал a nemá už sílu nás vést. Dekonstrukce velkých narativů přispěla k oproštění se od pověr a dogmatismů, avšak zanechala nás vyprahlé. Jako lidé potřebujeme stmelující příběh, směr, který nastiňuje a hodnoty, se kterými se můžeme identifikovat. Jsou živnou půdou potravy naší duše a páteří duše společnosti. Ukazuje se, že léčivá část naší duchovní obnovy se už tvoří v podhoubí společnosti.

Jsme lidé 21. století. Už nám nestačí věřit, potřebujeme vědět. Potřebujeme opřít prožitkový rámec, který se v našem osobním a sociálním léčení (se všemi porodními bolestmi) osvědčuje, o odpovídající ontologii. Potřebujeme novou kosmologii (pochopení stavby a vývoje vesmíru včetně nás samých), která je v souladu s evolucí a pokrokem v technologiích a jejich inovativních výzkumných možnostech.

Plánovité přezkoušení materialistického paradigmatu už zahájila postmaterialistická věda. Nejde o nic menšího než o přehodnocení základních předpokladů, na nichž naše kultura v posledních stoletích stála a do této doby nemyslitelné sblížení vědy a spirituality. Pro západní mysl je postmaterialistické paradigma a předložené příklady, stejně jako již zmíněné anomálie, velmi obtížně pochopitelné a kontroverzní. Jak nám řekl Kuhn (1997), první reakce na anomálii je ignorovat ji a nový model reality odmítnout. Obecně jsou nová paradigmatata tak zásadně jiná, že vyžadují otevření a přestavění mysli. Zdá se tedy, že je na čase vyvinout

intelektuální úsilí, tak jak ho museli vyvinout kvantoví fyzici, kteří zformulovali kvantovou teorii. Einstein, Heisenberg a další (Capra, 2002, s. 85) zmiňovali, že pro ně nebylo vůbec snadné přijmout její pojmový systém a absurditu, která se objevovala při experimentech s atomy v jaderné fyzice.

Budeme-li bez předsudků zkoumat v rámci otevřené vědy, znamená to také začlenit už dosažené znalosti v proběhlé proměně paradigmatu ve fyzice a dalších vědách. A to zejména do oborů věd o životě, biologie, medicíny, psychologie, psychiatrie a dalších. Stejně tak se bude jevit jako potřebné přehodnotit vzniklé prezíravé postoje, které část odborné společnosti zaujímá k oblasti nenáboženské spirituality. Nabízí se paralela s procesem sociální a kulturní antropologie ve dvacátém století, kdy antropologové odstranili etnocentrické hledisko ze společenských věd a s respektem začali zkoumat původní kultury z jejich vlastní perspektivy. Pokud budeme setrvávat na reduktivních materialistických postojích, vzdáváme se tím i možnosti pole nenáboženské spirituality adekvátně studovat a následně i kultivovat. Domnívám se, že odborná obec by měla podpořit probíhající procesy a na základě religionistických, antropologických a psychologických znalostí a výzkumů se stát zároveň garantem probíhajících změn.

Výzkumy z oblasti spirituality, a to jak v současném metodologickém rámci, tak vedené v postmaterialistickém duchu, dokladují, že vstřícný přístup ke spiritualitě je doprovázený řadou benefitů pro psychické, fyzické a spirituální zdraví. Návrat duchovní dimenze do života může být významným lékem pro současnou depresivní společnost, která se, jak se zdá, ocitla na konci slepé uličky. Nová kosmologie/paradigma pomalu otevírá další cestu a aktivuje potenciál v evoluci člověka. A je příslibem pro náš nový velký příběh.

Literatura

Academy for the advancement of postmaterialist sciences. (n.d.). Dostupné on-line z: <https://www.aapsglobal.com>

Adžaja (2000). *Psychoterapie východu a západu. Sjednocující paradigma*. Chvojko nakladatelství.

Benda, L. (2011). Historiografická metoda Thomase Kuhna a její význam z hlediska sociologie vědeckého poznání. *Teorie vědy XXIII. 3*.

<http://teorievedy.flu.cas.cz/index.php/tv/article/viewFile/113/125>

- Beauregard, M. (2019). *Un saut quantique de la conscience. Pour se libérer enfin de l'idéologie matérialiste*. Guy Trédaniel éditeur.
- Beauregard, M., Schwartz E. G., Dyer, N. L., Woollacott, M. (2022). *La nouvelle science de la conscience. Vision d'un paradigme post-matérialiste*. Guy Trédaniel éditeur.
- Beauregard, M., Schwartz E. G., Miller, L., Dossey, L., Moreira-Almeida, A., Schlitz, M., Sheldrake, R., Tart, Ch. (2014). Manifesto for a Postmaterialist Science. *Explore: The Journal of Science and Healing*, 10, 272–274.
- Beauregard M., Trent N. N., Schwartz E. G. (2018). Toward a postmaterialist psychology: Theory, research, and applications. *New Ideas in Psychology*, 50, 21-33.
- Bohm, D. (1992). *Rozvíjení významu*. Unitaria.
- Capra, F. (2002). *Bod obratu*. DharmaGaia a Maťa.
- Capra, F. (2003). *Tao Fyziky. Paralely mezi moderní fyzikou a východní mystikou*. DharmaGaia a Maťa.
- Cardeña, E. & Lynn, S. & Krippner, S. (2014). *Varieties of anomalous experience: Examining the scientific evidence*. American Psychological Association.
- Cardeña, E. (2018). The experimental evidence for parapsychological phenomena: A review. *American Psychologist*, 73(5), 663–677.
- Drapela, V. J. (1997). *Přehled teorií osobnosti*. Portál.
- Drtinová, D. & Horáček, J. (2021): *Vědomí a realita. O mozku, duševní nemoci a společnosti*. Vyšehrad.
- Dryer, N., L. (2022). Vague d'éveil: pour une science et une société post-matérialiste. In Beauregard, M., Schwartz E. G., Dyer, N. L., Woollacott, M., *La nouvelle science de la conscience. Vision d'un paradigme post-matérialiste* (s. 63-86) Guy Trédaniel éditeur.
- Erikson, E., H. & Erikson J., M. (1999). *Životní cyklus rozšířený a dokončený*. Lidové noviny.
- Facco, E. & Agrillo, Ch. & Greyson, B. (2015). Epistemological implications of Near-Death Experiences and other Non-Ordinary Mental Expressions: moving beyond the concept of Altered State of Consciousness. *Medical Hypotheses*. 85. 85-93.
- Facco, E. & Fracas, F. & Tressoldi, P. (2020). Moving beyond the concept of altered state of consciousness: the Non-Ordinary Mental Expressions (NOMEs). *Advances in Social Sciences Research Journal*, 8(3) 615-631.

- Frankl, V. E. (2006). *Vůle ke smyslu*. Nakladatelství cesta.
- Frecska, E. (2010). Šamanská cesta: nadpřirozená, či přirozená? Neuro-ontologický výklad spirituálních zážitků. In Strassman, R. & Wojtowicz, S. & Luna L. E. & Frecska, E.: *Vnitřní cesty do vnějšího vesmíru* (s. 185-232). dybbuk.
- Genep, A., van (2018). *Přechodové rituály: Systematické studium rituálů*. Portál.
- Grof, S. (2007). *Psychologie budoucnosti. Poznatky a poučení z moderního výzkumu vědomí*. Argo.
- Chiaromonte, D. & D'Adamo, Ch. & Amr, S. (2015). Implementation of an Integrative Medicine Curriculum for Preventive Medicine Residents. *American Journal of Preventive Medicine*. 49. 249-256.
- James, W. (1930): *Druhy náboženské zkušenosti*. Melantrich.
- Hay, D. - Socha, P., M. (2005). Spirituality as a Natural Phenomenon: Bringing Biological and Psychological Perspectives Together. *Zygon: Journal Of Religion & Science*, 40(3), 589-612.
- Husserl, E. (1996). *Krize evropských věd a transcendentální fenomenologie: úvod do fenomenologické filozofie*. Academia.
- Howard, A. & R., M. & Mitchell, T. & Wilke, N. (2023). The Relationship Between Spirituality and Resilience and Well-being: a Study of 529 Care Leavers from 11 Nations. *Adversity and Resilience Science*. 4. 1-14.
- Chalmers, D., J. (1995). Facing Up to the Problem of Consciousness. *Journal of Consciousness Studies*. 2. 200-219.
- Chiaromonte, D. & D'Adamo, Ch. & Amr, S. (2015). Implementation of an Integrative Medicine Curriculum for Preventive Medicine Residents. *American Journal of Preventive Medicine*. 49. S249-S256.
- Chirico, F. & Acquadro, M. D., & Sharma, M. (2023). Editorial: Spirituality in the workplace. *Frontiers in Psychology*. 14.
- Chvála, V., & Trapková, L. (2004). *Rodinná terapie psychosomatických poruch*. Portál.
- Johnová, M. (2013). *Zážitky sdílené smrti*. {Bakalářská práce. Univerzita Palackého v Olomouci}. <https://theses.cz/id/yf17z9/7605784>
- Jung, C. G. (1995). *Člověk a duše*. Academia.

- Jung, C. G. (2018). *Kundaliní jóga a hlubinná psychologie*. Fontána.
- Koesling, D. & Bozzaro, C. (2022). Chronic pain as a blind spot in the diagnosis of a depressed society. On the implications of the connection between depression and chronic pain for interpretations of contemporary society. *Medicine, Health Care and Philosophy*, 25.
- Kuhn, T. S. (1997). *Struktura vědeckých revolucí*. OIKOYMENH.
- Lake, J. (2022): Implications of postmaterialist theories of consciousness for psychiatry: towards an integral paradigm. *International Journal for Transformative Research*, 9, 49-61.
- Laszlo, E. & Grof, S. & Russell, P. (2013): *Revoluce vědomí. Transatlantický dialog*. Carpe Momentum.
- Laszlo, E. (2005). *Věda a akášické pole. Integrovaná teorie všeho*. Pragma.
- Laughlin, Ch. D. Jr. & McManus, J. & Shearer, J. (2011): Transpersonální antropologie. In: Walsch, R. & Vaughanová, F., eds., *Cesty přesažení ega: transpersonální vize*. TRITON, 279-286.
- Logan, I. (2000). The taboo of suffering : returning the sacred to psychological affliction. *Pacifica Graduate Institute ProQuest Dissertations*.
- Lommel, P., van & Wees, R. van & Meyers, V. & Elfferich, I. (2001): Near-death experience in survivors of cardiac arrest: a prospective study in the Netherlands. *Lancet*, 358(9298), 2039.
- MacDonald, D. (2009): Identity and Spirituality: Conventional and Transpersonal Perspectives. *International Journal Of Transpersonal Studies*, 28(1), 86-106.
- Maslow, A., H. (2014). *O psychologii bytí*. Portál.
- McGuire, W. & Hull, R. F. C. (Eds). (2015). *Rozhovory s Jungem*. Portál.
- McWilliams, N. (2011). *Psychoanalytická diagnóza*. Portál.
- Moberg, D. (2012). Expanding Horizons for Spirituality Research. *Review of Religious Research*, 53(4), 513-514.
- Mukhopadhyay, S. & Holla, B. & Bhargav, H. & Ramakrishna, K. K. & Chikkanna, U. & Varambally, S. & Gangadhar, Bn. (2022). Integrative Medicine as "Medicine": A Perspective. *Integrative Medicine Research*. 1. 2022.
- Němečková, K. (2015): *Nenáboženská spiritualita v postmoderní době. Spiritualita a nové paradigma*. {Disertační práce, Karlova univerzita}. Digitální repozitář Univerzity Karlovy. <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/82586>

Němečková, K. (2016). *Kapitoly k nenáboženské spiritualitě*. Carpe Momentum.

Neubauer, Z. (2007). O počátku, cestě a znamení časů. Malvern.

Open science expand the possible. (n.d.). *The manifesto for a post-materialist science*.

<https://opensciences.org/about/manifesto-for-a-post-materialist-science>

Otto, R. (1998). *Posvátno*. Vyšehrad.

Pargament, K. & Murray-Swank, N. & Tarakeshwar, N. (2005). An empirically-based rationale for a spiritually-integrated psychotherapy. *Mental Health, Religion & Culture*. 8. 155-165.

Pearce, M. & Haynes, K. & Rivera, N. & Koenig, H. (2018). Spiritually Integrated Cognitive Processing Therapy: A New Treatment for Post-traumatic Stress Disorder That Targets Moral Injury. *Global Advances in Health and Medicine*. 7.

Pika, T. (2023, 20. června). *Antropoložka Heřmanová: Spiritualita není patologie, ke keonspiracím lidi táhne hlavně nedůvěra v systém*. iROZHLAS.

https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/spiritualita-konspirace-rozhovor-maire-hermanova-antopolozka_2306200630_pik

Pika, T., Cibulka, J., Kočí, P. (2023a, 12. června). *Společnost nedůvěry: konspirace a dezinformace v české společnosti*. iROZHLAS

https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/spolecnost-neduvery-serial-dezinformace-konspirace-vyzkum_2306120500_pik

Pika, T., Cibulka, J., Kočí, P. (2023b, 12. června). *Společnost nedůvěry: konspirace a dezinformace v české společnosti*. iROZHLAS

https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/spolecnost-neduvery-serial-dezinformace-konspirace-vyzkum_2306120500_pik

Pongs, A. (2000). *V jaké společnosti vlastně žijeme?* ISV nakladatelství.

Richards, P. S. & Sanders, P. & Lea, T. & McBride, J. & Allen, G. (2015). Bringing spiritually oriented psychotherapies into the health care mainstream: A call for worldwide collaboration. *Spirituality in Clinical Practice*. 2. 169-179.

Říčan, P. (2007). *Psychologie náboženství a spirituality*. Portál.

Schwartz, G. & Woollacott, M. & Schwartz, S. & Baruss, I. & Beauregard, M. & Dossey, L. & Kafatos, M. & Miller, L. & Mossbridge, J. & Radin, D. & Tart, Ch. (2017). The Academy for the Advancement of Postmaterialist Sciences: Integrating Consciousness into Mainstream Science. *EXPLORE*. 14.

Skolimowski, H. (2001). *Účastná mysl*. Mladá fronta.

Society for the Psychology of Religion and Spirituality. (2009, april).

<https://www.apa.org/about/division/div36>

Sorokin, P. A. (1948). *Krise našeho věku*. Tiskařské a vydavatelské družstvo Československého obchodnictva.

Staune, J. (2005). Préface. In: J. Staune (Ed.), *Science et quête de sens*. (p. 7-17). Presses de la Renaissance,.

Staune, J. (2007). *Notre existencne a-t-elle un sens?* Presses de la Renaissance.

Staune, J. (2018). *Explorateurs de l'invisible*. Gyu Trédaniel.

Stříženeč, M. (2011). Přehled názorů na spolupráci C. G. Junga a W. Pauliho. *Psychologie a její kontexty*. 2(2), 137-143. https://psychkont.osu.cz/fulltext/2011/Strizenec_2011_2.pdf

Štampach, O. I. (2006). Nahradila spiritualita náboženství? In H. Babyrádová & J. Havlíček (Eds.), *Spiritualita*. (s. 99-109). Masarykova univerzita.

Štampach, O. I. (2008). *Přehled religionistiky*. Portál.

Trinh, X. T. (2005): Science et bouddhisme: a la croisée des chemins. In: J. Staune (Ed.), *Science et quête de sens*. (p. 238-258). Presses de la Renaissance.

Vieten, C. & Lukoff, D. (2021). Spiritual and religious competencies in psychology. *American Psychologist*. 77.

Vieten, C. & Scammell, S. & Pilato, R. & Ammondson, I. & Pargament, K. & Lukoff, D. (2013). Spiritual and Religious Competencies for Psychologists. *Psychology of Religion and Spirituality*. 5. 129.

Wahbeh, H. & Radin, D. & Cannard, C. & Delorme, A. (2022). What if consciousness is not an emergent property of the brain? Observational and empirical challenges to materialistic models. *Frontiers in Psychology*. 13.

Ward, Ch. & Voas, D. (2011). The Emergence of Conspirativity. *Journal of Contemporary Religion*. 26. 103-121.

Wirtz, U. 2004. *Vražda duše*. Portál.

Zinn J. K. (2023). *Jon Kabat-Zinn*. Dostupné on-line z: <https://jonkabat-zinn.com>